

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Vyšehrad mezi mýtem a realitou

Bakalářská práce

Jiřina Zývalová
V Praze, 2007

Vedoucí práce: doc. PhDr. Václav Matoušek, CSc.

1. Úvod	2
2. Cíle práce a metodika	5
3. Nástin politicko-kulturního vývoje v českých zemích v raném středověku	6
3.1. Pražská kotlina v raném středověku	11
3.2. Dějiny Vyšehradu	14
3.2.1. Vyšehrad ve světle archeologického výzkumu	17
4. Vyšehrad (nejen) v písemných pramenech	19
4.1. Problematika pověstí	19
4.2. Kosmas	21
4.2.1. Přemyslovská pověst v Kosmově kronice	23
4.2.2. Kosmas vs. Kristiánova legenda	27
4.3. Dalimil	29
4.4. Přibík Pulkava z Radenína	30
4.5. Václav Hájek z Libočan	32
4.6. Jiráskovy Staré pověsti české	35
4.7. Vyšehrad v 19. století	36
4.7.1. Vyšehradské pověsti	39
5. Vyšehrad ve 21. století	43
5.1. Vyšehrad v očích lidí 21. století	44
5.1.1. Použitá metodologie a průběh průzkumu	44
5.1.2. Analýza mapek a odpovědí	46
5.1.3. Závěr	53
6. Vybrané pověsti	55
6.1. Libuše	55
6.2. Horymír a Šemík	56
6.3. Čertův sloup	58
6.4. Libušina Lázeň	59
7. Závěr	61
8. Seznam odborné literatury:	64
9. Příloha	66

1. Úvod

*Vyšehrad je místo spojované s bájnou českou národní minulostí. Odtud podle Starých pověstí českých věštla kněžna Libuše slávu Prahy a žila zde nejstarší česká knížata, zde se odehrávaly příběhy zaznamenané dávnými kronikáři a nově uchopované romantickými spisovateli 19. století. Mystické a romantické místo, svázané nejen s pověstmi českého národního mýtu, ale i s jedinečnou atmosférou...*¹Citace z knihy Věry Brožové asi nejlépe popisuje, jaké místo Vyšehrad obsazuje v povědomí české společnosti. Zhruba také nastiňuje, že Vyšehrad nebyl vždy tím Vyšehradem, jak je znám dnes, že byl v různých dobách vnímán různě. V jednotlivých stoletích lze najít změny ve vnímání nejen samotného mýtu Vyšehradu, ale obecně změny ve způsobu vnímání společnosti.

Motiv Vyšehradu lze najít v kronice Kosmově, v kronikách tzv. Dalimila, Přibíka Pulkavy z Radenína, Václava Hájka z Libočan nebo souboru českých pověstí převyprávěných Aloisem Jiráskem. V každém z těchto děl se ale vyšehradské příběhy něčím odlišují. I historiky zajímal problém Vyšehradu. Moderní česká historiografie nejdříve přejala pohled na dějiny hradu od středověkých kronikářů. Nejspíše proto se zvláště v 19. století věřilo, že Vyšehrad je místem, kde byly položeny základy české státnosti. Právě v 19. století, v kontextu Národního obrození, doznal mýtus Vyšehradu neobyčejného rozkvětu a zpracován nejen historiky, ale i mnohými umělci, stal se všeobecně známým. Nejenom mýtus ale i sama historická lokalita byla v té době oslavována, jako „záštita“ slovanství a zaznamenáváme i snahy Vyšehrad zachovat a zrekonstruovat.

Když na konci 19. století Julius Lippert vyvrátil teorii o Vyšehradu jako nejvýznamnějšího hradu raného středověku, započal tím léta dohadů a snah potvrdit nebo vyvrátit starobylost Vyšehradu. Archeologické výzkumy Vyšehradu dokázaly, že osídlení hradu se nedá doložit dále než do první třetiny 10. století. Je ale sporné, jak říká Andrzej Pleszczyński,² zda tyto výzkumy přispěly k objasnění dějin Vyšehradu, protože je možné, že první a ne zcela odborné vykopávky mohly vést ke zničení nejstarší, raně středověké zástavby hradu.

Citlivost problému Vyšehradu lze doložit na tom, že se dodnes o roli Vyšehradu v ranějším období středověku píše opatrně. Zájem vědců se soustředil spíše na podrobnosti a širšímu

¹ Brožová, Věra a autorský kolektiv: Vyšehrad: historické podoby, Praha: Národní kulturní památka Vyšehrad, 2000, str. 7

² Pleszczyński, Andrzej: Vyšehrad: rezidence českých panovníků: studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladě českého Vyšehradu, Praha : Set out, 2002

pohledu se tak vyhýbal. Přesto je tematika Vyšehradu po celou dobu rozvoje české historiografie ve větší či menší míře součástí námětů badatelských prací.

2. Cíle práce a metodika

Vyšehrad je širokou veřejností dosud vnímán jako významné místo, kde žila nejstarší česká knížata a odkud kněžna Libuše věštila slávu Prahy. Tato práce si klade za cíl pokusit se odpovědět na otázku, zda-li Vyšehrad obývá čestné místo v dějinách oprávněně, tedy zda-li vyšehradské pověsti odpovídají archeologickým nálezům a historickým pramenům. A pokud tomu není, pokud Vyšehrad nebyl sídlem Libuše, ani jiných bájných českých knížat, jak se mohlo stát, že Vyšehrad obsadil v povědomí české společnosti tak důležité místo.

Odpovědět na tyto otázky se pokusím pomocí rozboru jiných problémů. Problematika Vyšehradu se pojí s mnoha jinými tématy, které nelze pominout. Mezi ně patří dějiny českých zemí; konkrétněji příchod Slovanů na české území, následný vývoj slovanského etnika, vznik prvních mocenských útvarů, problematika rodu Přemyslovců, ale i problematika časně středověkého osídlení pražské kotliny, založení Pražského hradu a samozřejmě také dějiny Vyšehradu. Těmito otázkami se budu zabývat v první části práce. V další části budou hlavním předmětem pověsti, legendy, mýty a báje, které budu konfrontovat s historickými a archeologickými prameny. Tato konfrontace nebude zcela přímá, neboť pověsti nejsou klasickým historickým pramenem a k jejich posuzování je potřeba přistupovat opatrně.

Při pokusu o rozbor mýtu Vyšehradu využiji písemných a archeologických pramenů. Z písemných pramenů bude užita literatura o příchodu Slovanů, literatura o vzniku českého státu, díla s problematikou týkající se Vyšehradu, překlady kronik a pojednání o těchto kronikách, literatura týkající se problematiky pověstí, bájí, legend. Co se archeologických nálezů týče, budou užity zprávy o archeologických nálezech, které byly na Vyšehradu objeveny. Výsledky srovnání pověstí s historickými a archeologickými prameny budu konfrontovat s vlastním průzkumem na téma „Vyšehrad v očích lidí 21. století“.

3. Nástin politicko-kulturního vývoje v českých zemích v raném středověku

Raný středověk je období, které se v kontextu českých zemí datuje obvykle mezi 6. až 12. století. Za těchto sedm století prošla slovanská společnost na našem území pozoruhodným vývojem. Od ne zcela jasných počátků, spojených s relativně prostou kulturou (jak nasvědčují archeologické nálezy), přes formování prvních mocenských útvarů (s mnoha otázkami spojené Sámovy říše a nesporně mimořádně významné říše Velkomoravské), až po vznik relativně stabilního českého státu. Co se týče délky popisovaného období, inspiroji se částečně Michalem Lutovským³, který v rámci raného středověku výrazněji popisuje jen období 6. až 10. století⁴. Lutovský vymezení užívá v kontextu Prahy; toto datování zdůvodňuje tím, že v 11. a 12. století postihují pražské území zcela odlišné vývojové trendy, mnohem bližší vrcholně středověké situaci a závislé na radikální přeměně nového centra Prahy v centrum státu. Stručný přehled dějin, na rozdíl od Lutovského, ukončím až koncem 11. století, protože v kontextu tématu této práce považuji za důležité zmínit Vratislava II., prvního českého krále a zároveň významného panovníka, který sídlil na Vyšehradě.

Rozklad římského impéria na sklonku 4. století (r. 395) vedl k uvolnění vojenské i civilní správy provincií a tím také k oslabení vzájemných vazeb mezi evropskými etniky. V důsledku těchto událostí nastalo období neklidu a etnických posunů, nazývané stěhování národů. V českých zemích končí v 6. století, kdy na naše území postupně pronikají Slované. První písemné zmínky o Slovanech na našem území jsou datovány až do 7. století, kdy Slované bojují s Franky a Avary. Osídlení českých zemí nebylo příliš husté, Slované ale přesto nepřicházeli do prázdné země. Poté, co většina Langobardů opustila naše území, se uvolnil prostor pro slovanské obyvatelstvo z Podunají a ze severu. Část původního germánského obyvatelstva z našeho území sice odešla, část však zůstala a posléze se Slovany splynula. Přesnější datace odchodu původního obyvatelstva a příchodu Slovanů je podle Michala Lutovského nemožné určit kvůli absenci písemných pramenů a neúplné přesnosti archeologických nálezů. Názorů na toto téma existuje více. Dušan Třeštík tvrdí⁵, že většina germánské nobility odešla již v prvních dvou desetiletích 6. století, což vyvrací Eduard

³ Lutovský, Michal: *Pravěká Praha*, Praha: Libri, 2005

⁴ U tohoto datování se jedná o archeologický přístup.

⁵ Třeštík, Dušan: *Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin (560-935)*, Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997

Droberjar pomocí archeologických pramenů.⁶ Předpokládá, že to s největší pravděpodobností nebylo dříve než po polovině 6. století.

Petr Charvát⁷, s jehož tezí dále pracuji, píše, že k tomu muselo dojít po roce 540 a nejspíše před rokem 600. Obyvatelstvo, na které zde mohli Slované pak narazit, byli Langobardi, jejichž odchodu do Itálie se účastnily skupiny obyvatelstva, které se samy nazývaly „Bohemi“, což by mohla být nobilita zmiňovaná Třeštíkem. Toto je bráno jako důkaz, že již před rokem 568 (datum stanovené Charvátem), kdy Langobardi opouští české území a vydávají se do Itálie, existovala v českých zemích jakási elita, která je ovládala. Slované, kteří sem v 6. století přicházeli, začali do této elity pronikat. Archeologických dokladů o prolínání se Slovanů a jiných skupin není málo, naopak lze doložit spojení s kulturami, které se nacházely na jih a západ od českých zemí. Podle Nadi Profantové a Martina Kuny⁸ lze v případě slovanské osady v Roztokách u Prahy rozpoznat kulturu, která je ovlivněna působením hmotné západní a jižní kultury. S prvky těchto kultur se museli obyvatelé roztocké osady setkávat velmi často. Slovanská kultura se na našem území od samého počátku vyznačuje přizpůsobivostí, mnohotvárností a rychlou schopností reagovat na různé podněty. Slované se patrně dokázali přizpůsobovat původnímu obyvatelstvu a přijímat od něj nejen zvyky.

Ve 20. letech 7. století vznikla Sámova říše. Z Kroniky tzv. Fredegara, která je prvním jednoznačným písemným svědectvím o přítomnosti Slovanů v Čechách, se lze dozvědět více o tomto prvním nadregionálním útvaru na slovanském území. Sám byl franský kupec, který se postavil na stranu slovanského povstání proti násilnostem ze strany Avarů. V čele povstání pomohl Slovanům zvítězit. Ti jej za to povolali svým králem. Podle dobových písemných svědectví žil Sám pohanským životem a přijal slovanskou kulturu. Brzy se dostal do sporu s vládcem merovejské říše, Dagobertem, jehož se stal konkurentem. Dagobert využil oloupení franských kupců na území Slovanů a žádal po Sámovi náhradu. Sám byl zprvu ochoten jednat, poté se ale do problému řešení loupeže přidal problém náboženství, Sám byl jako nekřesťan pohaněn, a tak se strany rozešly bez řešení. Slované v čele se Sámem se tak dostali do války s Franskou říší. K válečnému tažení došlo roku 631. Král Dagobert odtáhl

⁶ Droberjar, Eduard: Věk barbarů: České země a stěhování národů z pohledu archeologie, Praha: Fénix, Paseka, 2005

⁷ Charvát, Petr: Zrod českého státu 568-1055, Praha: Vyšehrad, 2007

⁸ Kuna, Martin - Profantová, Nad'a a kol.: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách, Praha : Archeologický ústav AV ČR, 2005

po třídenním obléhání Vogastiburku bez pořízení. Sám poté disponoval vojenskými družinami z rozsáhlých oblastí, které nebyly omezeny na jeden kmen. Sám panoval údajně 35 let, zemřel koncem 50. let 7. století a s jeho smrtí zaniká i jeho říše.

Společenský, kulturní i demografický rozvoj slovanské společnosti v následujících letech rekonstruuje na základě písemných i archeologických pramenů. Pozorujeme stabilizaci sídelní sítě, utváření kmenových svazů a také výstavbu soustavy hradišť. Většina obyvatel se živila orným zemědělstvím, jiní pracovali jako řemeslníci. Rostoucí vliv můžeme připisovat aristokratickým rodům a jejich vojenským družinám. O slovanských kmenech se zachovala řada zpráv - například od arabských obchodníků, ale i v českých pramenech. Otázka kmenů Čechů není přesvědčivě vyřešena a je stále předmětem diskusí a bádání.⁹ Výkladů názvu „Čechové“ je velmi mnoho. V pramenech jsou uváděni jako Bohemi (podle starého keltského kmene Bójů). Předpokládá se, že mezi kmeny, kterých bylo patrně více, existovalo jakési užší spojení a společná obrana. Na našem území lze již počítat s ustálenou sítí opevněných lokalit, dnes nazývaných hradiště, která byla sídlem mocných jedinců dané doby.

V 9. století dochází v českých zemích ke změnám. Původně větší kmeny se drobí na menší jednotky. V mnoha případech byly pojmenovány jménem, které končilo koncovkou „ané“ (Lučané, Pšované, Zličané, ...). Ve srovnání se slovanskými pojmenováními vyniká pojmenování Bohemi. Jazyk slovanských skupin vykazoval stále ještě mnoho společných rysů. Stejnorodost jazyka se počala rozpadat a měnit až po přelomu tisíciletí (Petr Charvát odkazuje k dílu Zdeňka Klanici: Předvelkomoravské pohřebiště v Dolních Dunajovicích – Příspěvek k otázce vzájemných vztahů Slovanů a Avarů v Podunají, Praha: Academia, 1972). Náboženství odpovídalo obecným indoevropským vzorům. Konkrétní podoba náboženství starých Čechů a Moravanů není bohužel známa, přestože si lze vytvořit přibližnou představu díky archeologickým objevům pohanských obětišť nebo jiných kultovních míst. Podle P. Charváta patřil k základním pojmům náboženského myšlení slovanského etnika u nás termín „mir“, jenž měl znamenat uspořádaný svět, který je zajištěn podporou bohů, tradicemi, rituály. Petr Charvát „mir“ odvozuje od Mithry, indoíránského boha. V íránském náboženství se Mithra, jehož jméno se psalo Mihr (vyslovovalo se patrně „mir“), stal velice důležitým bohem - „vševědoucí božstvo vláhy a vzrůstu rostlin, nepřemožitelný útočník, dárce rychlých

⁹ viz Charvát, Petr 2007

koní a vítězství v boji.¹⁰ „Mir“, který lze najít například v písni „Hospodine, pomiluj ny“, není mírem v dnešním slova smyslu, ale shodou, souladem.¹¹

Významná byla společenská role kněze a knížete. Autorita se přenášela i na kmenovou aristokracii, ale hlavním zdrojem veřejné moci bylo shromáždění plnoprávných bojovníků. U Čechů se aristokracie dostávala do popředí, později vedl rozmach aristokracie, jejích zájmů, kontaktů ke vzniku říší, neboť překračoval kmenová omezení. Přibližně ve 30. letech přijali křest předáci z Moravy a v roce 845 bylo v Řezně pokřtěno 14 českých knížat i s družinami. To v podstatě signalizovalo počátek rozpadu starého společenského systému. Kolem roku 830 se objevuje Mojmir, který se stal prvním panovníkem říše, později nazvané Velká Morava, a zakladatelem dynastie Mojmirovců. Velká Morava je prvním útvarem na našem území, který je možné nazvat státem – ranou formu státu. Mojmir i jeho synové vystupovali jako křesťanští panovníci. Velká Morava byla pod vlivem Franské říše. A protože pasovské duchovenstvo, které na Velké Moravě působilo, strnilo franským vládcům, rozhodl se Rastislav, syn Mojmir, pozvat na Velkou Moravu slovanské misionáře. Usiloval nejen o christianizaci země, ale také o vymanění se z franského vlivu. S žádostí uspěl až u byzantského císaře Michala III., který na Velkou Moravu poslala Konstantina s Metodějem. Ti na území Velké Moravy dorazili roku 863. V letech 870-873 přijal od Metoděje křest Přemyslovec Bořivoj. Je pravděpodobné, že se Bořivoj stal významnějším panovníkem Čech, protože si ho vybral za svého zástupce v Čechách panovník Velké Moravy Svatopluk, na jehož dvoře byl Bořivoj pokřtěn.¹² S rozvojem časně slovanských států úzce souvisí expanze do nových teritorií. Nová území, o která měli středověcí panovníci zájem, bylo možné pojistit dvěma způsoby. Buď je přímo obsadit, což bylo nebezpečné, nebo vyhledat vhodného velmože, který by měl mezi domácí elitou silné postavení a mohl tak vykonávat správu území. Takovýmto mužem byl v rámci českých zemí Bořivoj. Po smrti panovníka Svatopluka dochází ke zhoršení poměrů, Mojmir II. nedokázal odrazit útoky Maďarů, a tak na počátku 10. století Velkomoravská říše zaniká.

V českých zemích se koncem 9. století a počátkem 10. století stalo jádrem dalšího státního vývoje přemyslovské knížectví, které utvořilo ucelenou soustavu opevnění a osídlení. I přesto

¹⁰ Charvát Petr 2007

¹¹ O tomto tématu se lze dočíst více v článku Dušana Třeštika: Křest českých knížat roku 845 christianizace Slovanů, in: Český časopis historický 92, 1994, s. 423-457

¹² Lutovský, Michal - Státníková, Pavla - Šmolíková, Miroslava: Praha na úsvitě dějin: zrození metropole, Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2001, str. 18

existovaly v české kotlině i jiné rody, které si udržovaly jakousi nezávislost. Nejvyšší autoritu si získal výše zmíněný Bořivoj. Bořivoj je prvním historicky doloženým přemyslovským knížetem, a proto se od něj - vyjma bájných Přemyslovců - začíná rodokmen přemyslovské dynastie. Bořivoj přenesl své sídlo z Levého Hradce, který leží severně od Prahy poblíž obce Žalov, která je dnes součástí Roztok u Prahy, na Pražský hrad. Bořivoj na Pražský hrad přesídluje už jako křesťan. Praha se v tuto dobu stala centrem českého státu, jehož sjednocení nebylo v tuto dobu ještě zcela zakončeno. S dalšími třemi generacemi Přemyslovců jsou spojeny postavy známé v mnohých českých legendách a pověstech. Bořivojova manželka byla Ludmila, která byla dle legend zavražděna na popud své snachy Drahomíry, manželky Ludmilina syna Vratislava I. Ludmila sídlila na Tetíně a dne 15.9.921 k ní Drahomíra vyslala své družiníky, kteří kněžnu uškrtili. Nedlouho poté převzal vládu Václav. Snažil se dosáhnout většího politického významu Čech, což se mu dařilo jen z části, neboť po boji s Jindřichem I. mu musel složit obvyklý slib věrnosti a zavázat se k odvádění tributu. Setkával se s odporem hlavně svého bratra Boleslava. Jejich neshody vyústily v zavraždění Václava 28.9.935. Události kolem Ludmiliny a Václavovy smrti jsou hojně probíraným tématem.¹³

Po smrti knížete Václava rostl význam a obliba jeho kultu. Kníže byl z počátku vnímán jako obdařený výjimečnou charismatickou mocí, ta se pak přenesla i knížecí funkci. Přestože je to často málo přiznáváno, byl Boleslav I. velmi dobrým panovníkem. Je obecně přijímáno, že Přemyslovci položili základ českého státu, v jehož rámci si své postavení upevnili právě za vlády Boleslava I. vyvražděním Slavníkovců roku 995.¹⁴ Po Boleslavově smrti na knížecí stolec dosedl Boleslav II. Doba po jeho smrti je charakteristická boji o moc mezi třemi jeho syny: Boleslavem II., Jaromírem a Oldřichem. Po Oldřichově smrti byl s Jaromírovým souhlasem za knížete zvolen Břetislav, syn Oldřicha. Kníže nastupuje vládu dosazením na kamenný stolec na Pražském hradě, který tam stával již za pohanských dob; na základě tohoto rituálu přejímal kníže vládu nad zemí. A aby se předešlo dalším případným sporům mezi členy dynastie o právo na vládu, byl ustaven stařešinský zákon, tedy tzv. seniorát; zásada, že úřad panovníka zastával ten nejstarší. Stručný přehled ukončím zmínkou o Vratislavovi II., synovi Břetislava I., který se za své zásluhy stal roku 1085 prvním českým králem. Ačkoli nebyl tento titul ještě dědičný, bylo důležité, že byla českému knížeti poprvé poskytnuta hodnost „krále českého“.

¹³ Vladimír Liška poskytuje rozbor více hypotetických myšlenek – Liška, Vladimír: *Mystéria země české*, Praha: ETC, 1999

¹⁴ Michal Lutovský podává na problém jiný pohled – in Lutovský Michal: *Slavníkovci: mýtus českého dějepisce*, Praha: Libri, 2005

3.1. Pražská kotlina v raném středověku

Dalším tématem, které je třeba v kontextu této práce nastínit, je Praha, Pražský hrad. Vyšehrad leží na území Prahy, v dnešní době je součástí Nového Města. V některých kronikách, jak bude ukázáno níže, je Vyšehrad označen jako hrad, který je starší než Pražský hrad. Proto by bylo vhodné si problematiku Pražského hradu přiblížit dříve, než přistoupím k samotným dějinám Vyšehradu a k rozboru jednotlivých písemných pramenů.

Dějiny města Prahy jsou úzce spjaty s dějinami Pražského hradu. I v prvních písemných zmínkách, kde je Praha (v různých podobách) zmiňována, se nejedná o Prahu - město, ale o Prahu - hrad. Zdeněk Smetánka a Jan Frolík hovoří¹⁵ o pravděpodobně čtyřech významných fázích osídlení ostrožiny Pražského hradu, jejichž převážná část spadá do 9. století. Podle současných poznatků byl Pražský hrad založen v 9. století. Archeologické nálezy přinášejí konkrétní doklady osídlení již před polovinou 9. století. Důvodem založení Pražského hradu mohla být výhodná strategická poloha nad významným, i když ne tím nejdůležitějším, pražským brodem. Pro Hrad měla také velkou důležitost přítomnost spodních vod, která nebyla pro ostatní hradiště běžná. Je možné, že důležitější než přítomnost spodní vody, byla možná přítomnost kamenného knížecího stolce v místech dnešního třetího hradního nádvoří. Kamenný knížecí stolec byl posvátným kamenem, nastolovacím místem vládců Čechů. Petr Charvát datuje založení Hradu před rok 850.¹⁶

Vladařská moc byla na Hrad přesunuta mezi lety 870 až 890 - tehdy Bořivoj opouští Levý Hradec a přesouvá se na Pražský hrad. Budova, kam se Bořivoj přesunul po opuštění Levého Hradce, nebyla dosud archeology identifikována, předpokládá se však, že měla dvě patra, a proto byla vystavena z kamene.¹⁷ Avšak první archeologicky doloženou kamennou stavbou Pražského Hradu je kostel Panny Marie. Ve století 10. pak byla založena bazilika sv. Jiří a rotunda sv. Víta. Roku 973 byl při kostelu sv. Jiří založen klášter sv. Jiří. Založil jej kníže Boleslav II., jeho sestra Mlada se stala první abatyší. Založení kláštera souviselo se založením biskupství téhož roku. Hrad byl v 11. století notně poničen za bojů mezi jednotlivými Přemyslovci, a proto bylo třeba jej zrekonstruovat. Po roce 1135 vzniká Starý královský palác (v tu dobu ještě knížecí), který byl založen Soběslavem II. Významnější změny vzhledu

¹⁵ Frolík Jan - Smetánka Zdeněk: Archeologie na Pražském hradě, Praha a Litomyšl: Paseka, 1997

¹⁶ Charvát, Petr 2007

¹⁷ Dvořák, František: Po Pražském hradě a okolí: zastavení s Františkem Dvořákem, Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2004

Hradu souvisí se 14. stoletím, kdy je do gotické podoby upraven za vlády Karla IV. (katedrála sv. Víta, přestavba Královského paláce). Nemenších změn doznal za vlády Jagellonců (vznik Vladislavského sálu a Ludvíkova křídla) a také za vlády Habsburků (založení Královské zahrady, Matyášova brána, sjednocení fasády Tereziánského křídla). Na počátku 20. století byl hrad zrekonstruován na prezidentské sídlo.

Významnou stavbou z počátků Pražského hradu je kostel zasvěcený Panně Marii, který symbolizuje, jak Zdeněk Smetánka říká¹⁸, společenské změny v Čechách v poslední čtvrtině 9. století. Kostel Panny Marie je první stavbou Pražského hradu, která je doložena písemnými, ale i archeologickými prameny. Kostel byl vystaven mezi lety 882-884 a je klíčovým objektem, který je třeba zmínit při zkoumání nejstarších českých dějin, počátků přemyslovského státu, Pražského hradu, ale i počátků kamenné architektury v Čechách. Kostel Panny Marie byl zkoumán řadou badatelů od W. W. Tomka, Karla Gutha, po J. Cibulku. Petr Charvát rozebírá „zvláštnost“ (umístění) kostela Panny Marie více do hloubky. Přichází s hypotézou, která v sobě zahrnuje posvátné místo Žiži (Žiží, Žiž); místo, které bylo nějakým způsobem dotčeno žářem. Podle kronikářů muselo být umístěno na nejvyšším bodě skalního ostrohu, na kterém je situován Pražský hrad. To by předpokládalo Žiži v místech dnešního třetího nádvoří, pravděpodobně tam, kde dnes stojí mramorový obelisk a kde byl nalezen hrob bojovníka z dob předkřesťanských.¹⁹ Kostel Panny Marie vznikl až za původními hradbami, přiměřeně daleko z dosahu Žiži. P. Charvát dále říká, že ani Vratislav se ještě na počátku 10. století neodvážil umístit baziliku sv. Jiří do středu dnešní hradní plochy, tedy poblíž k Žiži. A až sv. Václav „si dovolil“ poblíž svatyně Žiži založit rotundu sv. Víta.

Petr Charvát tímto podává i vysvětlení schopnosti Přemyslovců udržet si panovnickou moc i po změně způsobu života a změně náboženství.²⁰ Říká, že asi Bohemi založil na místě dnešního Pražského hradu svatyni Žiži, kde obyvatelé tehdejších Čech nejspíše ctili staré indoíránské božstvo jménem Mihr, ztělesnění slunce, ale také zosobnění smlouvy. Se změnami, které přišly, by měl Mihrův kult jen stěží možnost přežít, pokud by se nestal součástí nastolovacího rituálu vládců z řad Bohemi. Úspěšný jedinec, který usedl na kamenný stolec, se stal držitelem Mihra, miru. Takový „obřad“ a vše, co k němu náleželo, tvořily

¹⁸ Smetánka, Zdeněk: Hledání zmizelého věku, Sondy do středověkých Čech, Praha: Mladá Fronta, 1987

¹⁹ Charvát, Petr 2007 a Lutovský, Michal 2005

²⁰ O těchto změnách více viz Třeštík Dušan 1994

vlastně duchovní obsah knížecí vlády, a proto jej nebylo možné s přijetím křesťanství jen tak přestat užívat. Až kníže Václav ukázal převahu nové víry nad starými zvyklostmi a Mihr, mir se tak mohl stát „mírem svatého Václava“. I když sám autor připouští, že některé z hypotéz jsou hůře obhajitelné, ukazuje tento příklad způsob, jakým Přemyslovci mohli sjednotit různá náboženství, zvyky a jakým způsobem si mohli udržet moc po tak dlouhou dobu v tak nestálých časech. Kromě důvodů pro vznik Hradu, které byly zmíněny výše, může být jmenován i důvod, že na Hradě snad stával i onen kamenný stolec, jehož obsazením získal panovník právo na vládu v Čechách. Pokud by Přemyslovci byli schopni začlenit tento starý pohanský zvyk obsazování kamenného stolce do nových křesťanských zvyklostí, byli by nejspíše opravdu schopni si udržet vládu v Čechách bez výraznějších protestů obyvatel země po tak dlouhou dobu, protože platilo, že kdo ovládal tento „*kus kamene*“, ovládal Prahu a vládl i české zemi. Je třeba mít ale na mysli, že tento kamenný stolec je písemnými prameny doložen až k roku 1035.²¹

O Praze lze už v 9. či 10. století najít několik písemných stop. Například ve spisu nazývaném Geograf Bavorský, který je podle písma datován do první čtvrtiny 9. století, lze najít jakýsi seznam jmen. Území českých zemí se týkají především dva názvy: „Beheimare“ a „Fraganeo“. „Beheimare“ budou s největší pravděpodobností už výše zmiňovaní „Bohemi“ a „Fraganeo“ budou nejspíše Pražané. Na tomto faktu je zvláštní to, že „Bohemi“ a „Fraganeo“ nejsou ztotožnění, což by mohlo ukazovat na určitou výjimečnost Pražanů v rámci českých zemí. Za jednu z nejstarších zmínek o Praze je dále považována informace zprostředkovaná kronikářem Widukindem, mnichem z Corvey. Zpráva pochází z doby před rokem 968 a mluví o vojenské výpravě východofranckého krále Jindřicha I. do Čech roku 929. Widukind užil termínu Praha - hrad Čechů.²² Asi nejvíce je však zmiňována jiná písemná zmínka o Praze. Pochází také z 10. století a často je to právě ona, která je označována jako ta první. Mezi lety 965-966 navštívil země střední Evropy arabsko - židovský kupec Ibrahím ibn Jákob. Prahu popsal jako „*město vystavěné z kamene a vápna, jako město největší, co se obchodu týče*“. Přestože se Jakobova zpráva dochovala pouze v opisech, věrohodnost tohoto pramene je všeobecně uznávána.

²¹ Lutovský, Michal - Státníková, Pavla - Šmolíková, Miroslava 2001

²² Dějiny Prahy I. , Od nejstarších dob do sloučení pražských měst (1784), Praha: Litomyšl: Paseka, 1997, str. 17

3.2. Dějiny Vyšehradu

V nejstarších legendách českých (tj. Legenda o sv. Václavovi a legenda o sv. Ludmile) není o Vyšehradě ani zmínka, což je fakt, který podporuje teorii, že Vyšehrad vznikl později než Pražský hrad. I když je hradiště v povědomí české společnosti spjato s bájnými českými počátky, předpokládá se, že vzniklo asi až v průběhu poslední čtvrtiny 10. století. Toto datování nevyplývá ani tolik z výsledků archeologických výzkumů, jako spíše z mlčení písemných pramenů o Vyšehradě v prvních dvou třetinách 10. století.²³ Prvním hmotným důkazem existence Vyšehradu jsou tak mince Boleslava II., ražené ve vyšehradské mincovně od 80. nebo 90. let 10. století. Tyto denáry nesou různé tvary slova VISAGRAD. Uvažuje se, že hradiště bylo založeno patrně Boleslavem II. Může to mít souvislost s nutností umístit zde vojska, jejichž počet začal v Praze vzrůstat spolu s územními ztrátami českého státu v 80. letech 10. století.²⁴ Lutovský uvádí, že se první písemná zmínka vztahuje až k roku 1003, čímž podporuje fakt, že první písemnou zmínku o Vyšehradě lze přiřadit Kosmovi.

Obr. 1 Denár Boleslava II (967-999) z vyšehradské mincovny; avers a revers, ražený před rokem 995.
Foto O. Hilmerová

Kosmas zmiňuje Vyšehrad, když hovoří o boji mezi jednotlivými Přemyslovci. To je právě onen rok 1003 (boj o moc mezi syny Boleslava II. - Boleslavem III., Jaromírem a Oldřichem).

²³ Lutovský Michal 2005, str. 942

²⁴ Lutovský Michal 2005, str. 943

„Oni pak nalezše knížete zle od much poštípaného a polomrtvého – neboť jako roj včel se snášelo hejno much nad nahým tělem - rozvázali ho a dovezli na voze do hradu Vyšehradu.“²⁵ Období 9.-11. století je obdobím, kdy dochází k mnoha politickým, krvavým šarvátkám převážně mezi Přemyslovci - sourozenci. Je jisté, že se Vyšehrad v druhé polovině 11. století skutečně stal sídlem přemyslovských knížat a tedy centrem českého státu. Příčinou změny sídla panovníkova byly právě spory mezi bratry - kníže Vratislav (1061-1092) sem totiž přesídlil kvůli sporům se svým bratrem biskupem Jaromírem. Na podporu své moci zde roku 1070 nechal zřídit kapitolu s proboštem a dvanácti kanovníky. Tato kapitula byla podřízena přímo papežské kurii v Římě. Jenže když další panovník, Soběslav I., roku 1140 umírá, přesouvá se těžiště moci opět na Pražský Hrad. Ale už patrně Soběslav pomýšlel na přesunutí se zpět na Hrad, protože to byl právě on, kdo založil Starý královský palác Pražského hradu (po roce 1135). Vyšehrad sice ztrácí na svém významu, bezvýznamný však zcela není. Stává se doménou kapituly, Eliška Přemyslovna zde prožila poslední léta svého života (zemřela ve 39 letech, roku 1330).

Velká změna pro Vyšehrad, stejně jako pro celou Prahu, nastává s příchodem Karla IV. na trůn. Karel z úcty ke svým předkům Přemyslovcům choval úctu také k Vyšehradu. Za jeho vlády se z románského knížecího sídla stal „opevněný gotický hrad s novým kapitulním kostelem“²⁶. Aby budoucím králům připomněl jejich prostý původ, zařadil Vyšehrad do korunovačního ceremoniálu. Karel IV. sám sepsal korunovační řád českých králů. Jako povinnost ustanovil vykonat v podvečer korunovace pouť na Vyšehrad, kde jsou králi ukazovány lýkové střevice a mošna Přemysla Oráče. Sám tuto pouť jako první vykonal 1. září 1347 (a také jako poslední uposlechl korunovační řád do všech detailů). Více informací o Přemyslovi a jeho střevecích lze najít v kronice Přibíka Pulkavy z Radenína. V této kronice se dočteme, jak kníže Přemysl s sebou na Vyšehrad přinesl střevice a mošnu vyrobené z lýka, neboť je chtěl uchovat jako panovnícké relikvie na věčné časy na hradě Vyšehradě. Sláva Vyšehradu zažehnutá Karlem IV. vyhasla téměř okamžitě po smrti jeho syna Václava IV. Psal se rok 1419 a české země byly na pokraji husitských válek, za kterých byl Vyšehrad notně poničen. V pohusitské době a v průběhu 16. století nedoznal Vyšehrad významnějších změn, větší pozornost je věnována podhradí.

²⁵ Kosmova kronika česká: Praha; Litomyšl: Paseka, 2005

²⁶ Hořejší, Jiřina: Proměny Vyšehradu v průběhu věků (in Královský Vyšehrad: sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061-1092), Praha: Královská kolegiální kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, 1992

Po r. 1650 začal Ferdinand III. stavět vyšehradskou citadelu, barokní pevnost, tvořenou vysokými cihlovými hradbami. V r. 1742 v době francouzské okupace zde vybuodovalo francouzské vojsko kasematy, jejichž součástí je obrovská místnost o rozloze 330 m², která bývala shromaždištěm vojska. Dnes se tento sál, zvaný Gorlice, pyšní sochařskou galerií originálů soch z Karlova mostu (např. sv. Augustýn). Kasematy jsou dnes zpřístupněny pro veřejnost v délce asi jednoho kilometru, ač jsou mnohem rozlehlejší. Pruská armáda chtěla před svým odchodem z Vyšehradu pevnost zničit, a tak navezla do kasemat 133 sudů s doutnáky a poslední voják je měl zapálit a vyhodit vše do povětří. Tři udatní podskalští občané však do kasemat se souhlasem purkmistra pronikli a všechny doutnáky odnesli a zachránili Vyšehrad před zničením. Za tento hrdinský čin byli vyznamenáni Marií Terezií a dostali 200 zlatých roční renty.²⁷ Další zajímavostí, která se vztahuje k tomuto baroknímu opevnění, je, že velmi důmyslné elektrické osvětlení do kasemat nainstaloval sám František Křížík. Dnes je toto osvětlení již nefunkční, ale stále udivuje svým dokonalým zabezpečením.

V r. 1883 se Vyšehrad stal součástí Prahy a vyšehradská pevnost byla zrušena. Tehdy byl již jen památkem zašlé slávy minulosti. Na druhou stranu se ale to, jak lidé viděli Vyšehrad v 19. století, velice lišilo od dob minulých. Nebylo to samotným postojem k Vyšehradu, ale postojem k památkám a minulosti obecně. 19. století je století převratné svými technickými vynálezy, je typické rozvojem průmyslu a obchodu, ale i kulturním a společenským pokrokem. V Evropě je toto období všeobecně známé jako národní sebeuvědomění, v českých zemích se tomuto procesu však říká jinak - Národní obrození. Národní obrození je proces formování novodobého českého národa, jeho kulturní a politické emancipace. Je spojován s dobou přeměn patriarchálních feudálně stavovských struktur v moderní občanskou společnost. Zpočátku (tj. koncem 18. století) se vyznačovalo zájmem inteligence o český jazyk a kulturu. Tento zájem se i nadále rozvíjel a postupně se šířil i do širokých, lidových vrstev. Druhá fáze obrození (1815-1830) je typická podporou romantismu. Byly to asi romantické představy a snaha dokázat starobylost národa, které vyústily v „nalezení“ starých děl: 1816 to byla *Píseň pod Vyšehradem*, 1817 *Rukopis královédvorský* a 1818 *Rukopis zelenohorský*.²⁸ Jiřina Hořejší píše, že *„jejich zásluhou se zrodil mýtus Vyšehradu“*. Dle mého názoru tyto „nálezy“ mýtus Vyšehradu pouze podpořily a pomohly mu se rozvinout. Mýtus byl započat už Karlem IV., který se rozhodl Vyšehradu prokazovat velké pocty - vždyť se snažil oživit jeho zaniklou slávu a udělal z něj součást královské korunovační cesty.

²⁷ <http://www.pis.cz/cz/praha/pamatky/vysehrad>

²⁸ Hořejší, Jiřina 1992

O současnou tvář Vyšehradu se ve druhé polovině 19. století výrazně zasloužili národně orientovaní probošti Václav Štulc a Mikuláš Karlach: Kostel sv. Petra a Pavla byl přestavěn v novogotickém slohu podle návrhu J. Mockera a F. Mikše. Tento návrh respektoval dispozice gotické stavby Karla IV. Tehdy také vznikla myšlenka zřídit na Vyšehradě národní pohřebiště v místě farního hřbitova. Výstavba tohoto hřbitova trvala několik let. Hřbitov nenarušuje okolí, naopak do něj pěkně zapadá. Místo posledního odpočinku zde našlo téměř 600 osobností kultury a vzdělanosti. V r. 1962 byl areál Vyšehradu vyhlášen národní kulturní památkou. V r. 1991 byla část majetku v areálu navracena vyšehradské kapitule a zbylou část vlastní a spravuje magistrát prostřednictvím samostatné kulturní organizace Správy národní kulturní památky Vyšehrad zřízené v r. 1970.²⁹

Obr. 2 Nejstarší známá fotografie Vyšehradu, pohled od jihozápadu, F. Fridrich, 1864

3.2.1. Vyšehrad ve světle archeologického výzkumu

S ohledem na postavení Vyšehradu v českých dějinách, je archeologický výzkum tohoto místa více než jen zajímavý. Nejedním badatel tomuto tématu věnoval podstatnou část života. Jedním z prvních byl J. T. Berghaüer, kanovník a později děkan vyšehradské kapituly, který

²⁹ <http://www.pis.cz/cz/praha/pamatky/vysehrad>

žil v 18. století. Berghaüer nebyl archeolog dnešního slova smyslu, snažil se spíše nalézt poklady a pátral také po hrobu Vratislava II. Dalším byl Karel Vlačíha, který působil ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století. Na Vyšehradě strávil téměř 30 let a jeho sbírky se později staly částí sbírek Národního muzea. Badatelem 19. století byl také Moric Lüssner. Ve 20. století patří k těm významnějším obdobím 30. léta, kdy se výzkum soustředil hlavně na západní část hradiště a později za hradní okrasek středověkého hradu. Z významných badatelů této doby lze jmenovat K. Gutha, I. Borkovského, J. Böhma. V 60. letech se Vyšehrad stal předmětem výzkum Archeologického ústavu ČSAV. Druhá polovina 20. století je spojena se jménem Bořivoje Nechvátala, který na Vyšehradě působí dodnes.³⁰

Archeologickým výzkumem bylo dokázáno, že území Vyšehradu bylo osídleno již v období eneolitu; v této době byl vyšehradský ostroh součástí řady chráněných osad výšinných sídlišť, které se nacházely v pražské kotlině. V kontextu této práce je podstatné, že nelze nijak - archeologicky, ani pomocí písemných pramenů - podložit vznik Vyšehradu tak, jak jej tradují nejstarší české pověsti - tedy v rozmezí 7.-9. století. Prvním autentickým svědectvím se staly až - jak bylo výše zmíněno - denáry ražené ve vyšehradské mincovně za vlády Boleslava II. První písemná zmínka o Vyšehradu se připisuje tedy Kosmovi. Mnoho badatelů se pozastavilo nad tím, proč není tak důležité místo zmíněno v písemných zprávách již dříve. Teorií vysvětlující absence Vyšehradu v ranějších písemných pramenech je několik. Archeolog Emanuel Šimek³¹ se to pokusil vysvětlit tím, že Vyšehrad původně spadl do slavníkovské domény. Vltava měla být hranicí mezi kmenem Čechů a Slavníkovců a Vyšehrad měl být předsunutým hradištěm slavníkovského panství. Podle něj se teprve vyvražděním Slavníkovců stal Vyšehrad majetkem Přemyslovců. Co se ale mincí Boleslavových týče, je pravděpodobné³², že byly raženy již před rokem 995, tedy před vyvražděním Slavníkovců. Na tomto faktu by Šimákova teorie padla. S další teorií přišel například Jiří Král³³, který tvrdil, že původní mýtický Vyšehrad stával na jiných místech - na Branické skále. Tato teorie ale také nebyla podepřena žádnými průkaznými materiály.

³⁰ Více informací k tomuto tématu lze najít viz Nechvátal, Bořivoj: Vyšehrad a archeologie, in: Královský Vyšehrad: sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061-1092), Praha: Královská kolegiální kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, 1992

³¹ Šimek, Emanuel: Děvín, Praha: nákl. vl., 1920

³² Skalský Gustav: O denárech vyšehradských, in: Numismatický časopis československý III., 1927, str. 172

³³ Dr. Král, Jiří: Kde se rozkládal Vyšehrad?, nakladatelství Grafických závodů V. a V. Janata v Novém Bydžově, 1947

4. Vyšehrad (nejen) v písemných pramenech

To, že je Vyšehrad nerozlučně spojen se starými pověstmi českými, ho zařadilo mezi nej památnější místa české historie. Starší dějepisectví považovalo pověsti o prvních Přemyslovcích a o vzniku českého státu za důležitý pramen k nejstarším českým dějinám. Nástup kritické a také pozitivistické školy přinášel ale stále více nových důkazů o nespolehlivosti pramenů a tím bylo otřeseno základy, na kterých byla víra lidí v tyto pověsti vybudována. Některá díla se začala jevit spíše jako literární díla, než jako důvěryhodný historický pramen. Každý kronikář svou kroniku o něco doplnil, něčím vylepšil, každý dal pověsti jiné literární zpracování. A dnes, téměř 900 let po zapsání první písemné zmínky o Vyšehradu, je velice těžké soudit, kde je „pravda“, aniž bychom se alespoň zčásti pouze „nedomnívali“.

Kronik českých zemí je mnoho. Některé z nich se však více či méně inspirovaly kronikami předcházejícími. V kontextu této práce zmíním ty kroniky, ve kterých se příběhy o Vyšehradu nebo o osobách s ním spojených výrazně lišily, a tak přispěly k vývoji mýtu Vyšehradu do současné podoby.³⁴ V období 19. století je potřeba zmínit i jiná než literární zpracování tématu, protože ta k dnešní podobě mýtu také velice přispěla.

4.1. Problematika pověstí

Dříve než přistoupím k popisu a rozboru vybraných písemných děl, bych ráda přiblížila problematiku pověstí. V 2. kapitole jsem zmínila, že pověsti, báje, mýty a legendy nejsou klasickým historickým pramenem a že k jejich posuzování je třeba přistupovat opatrně. Přiblížením toho, čím pověsti jsou a čím nejsou, se lze vyhnout nedorozuměním, ke kterým by mohlo dojít, kdyby tato problematika nebyla vysvětlena. *„Pověsti jsou vlastně ústní povídky, které se vypráví v lidových vrstvách pro informaci nebo poučení o historicky doložitelných nebo i jen předpokládaných skutečnostech“*.³⁵ Vypravěči i posluchači pokládají pověst za věrohodnou příhodu. Může být tedy skutečná a nebo je aspoň pravděpodobná. Jak

³⁴ V kontextu vzniku a vývoje „českého mýtu“, tedy příběhů nebo souboru příběhů, které vytváří a udržují identitu Čechů (příslušníků českého státu, obyvatel české země nebo uživatelů českého jazyka), by bylo třeba věnovat větší pozornost i jiným kronikářům, než kteří jsou zmíněny v této práci. Pro více informací k danému tématu viz Putna, Martin: Český mýtus, to jest: Kánon českých příběhů, vyjde in: Souvislosti, č.2, 2007

³⁵ Sirovátka, Oldřich: Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře, V Brně: Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1998

už ale z citátu vyplývá, nevyprávěly se pověsti primárně pro zábavu, ale pro informace a poučení. Lidem tak pověsti pomáhají přibližovat události, které se odehrály, a zaujímat k nim hodnotící postoj. V lidovém podání mají často jednoduchou podobu a skládají se jen z několika málo vět a často v nich vystupuje i málo postav. Je užitečné mít tento fakt na mysli, při zkoumání lidovosti či nelidovosti „bájného podání starců“ v Kosmově kronice.

Lidová historická tradice ukazuje minulost na malých epických příbězích, v jejichž centru pozornosti stojí člověk. Heinrich von Sybel popsal historickou pověst jako zcela zvláštní fenomén. Zdůraznil specifičnost pověsti a v této souvislosti upozornil, že s nimi může být nakládáno ne zcela správně. Někteří badatelé totiž mají sklon je konfrontovat přímo s výsledky historického poznání, což rozhodně není správné! Takové zacházení s pověstmi může mít důvod například i ve způsobu podání pověstí vypravěčem a také v tom, že posluchači přijímají historické pověsti jako faktické události a věří jim jako událostem, které se vskutku přihodily. Důvodem může být i to, že tradice někdy opravdu koresponduje s historickými fakty. Pověst sama ale zcela „pravdivá“ není. Směšuje prvky reálné a smyšlené. Neukazuje události, jak se doopravdy staly, ale jak si lidé přáli, aby se staly. Lidová podání jako by napravovala chod dějin. Přestože jsou takové příběhy pozměněny přáními lidí, mají v určitém smyslu platnost plnohodnotné výpovědi a dokonce i svou vnitřní pravdu. Asi nejvýstižněji to vyjádřil H. Stuart Hughes: *“Legenda...může být evidentně nesmyslná, obecně rozšířené přesvědčení může být v křiklavém rozporu s vědeckými výsledky, avšak povaha a zaměření takových zkomolenin nám mohou leckdy říci více o citových náladách dané společnosti - o jejich kolektivních nadějích a tužbách - než sáhodlouhé přímé popisování.”*³⁶

Historické báje nevyprávějí tolik o minulost. Vypovídají spíše o sociálním prostředí, ze kterého vzešly. Slovesná kultura každého národa se skládá ze 2 proudů³⁷: z lidové, tedy ústní slovesnosti, a z lidové tradice, tedy z folklóru a písemnictví. V minulosti se literární tradice a lidová slovesnost velmi odlišovaly. Lidová slovesnost byla přenášena v nižších vrstvách společnosti, zatímco literatura byla přenášena hlavně mezi vyššími vrstvami společnosti. Situace se ovšem počala měnit v 19. století, kdy literatura začala převažovat nad slovesností díky vzrůstající gramotnosti. To, že dříve bylo větší množství populace negramotné,

³⁶ Hughes, H.S.: Historie jako umění a věda, Praha: Svoboda, 1970

³⁷ Takové rozdělení lze najít v knize Oldřicha Sirovátky (viz Sirovátka, Oldřich 1998). Explicitněji: jde o postihnutí rozdílu lidové slovesnosti a literatury elitních vrstev.

neznamená, že by se lidová slovesnost a literární tradice neovlivňovaly. Je to naopak; již od středověku stála slovesnost vedle písemnictví a navzájem se ovlivňovaly a také na sebe navzájem působily.

Podle tematiky se pověsti rozlišují do šesti základních skupin³⁸; jednou z těchto skupin jsou pověsti etiologické - tedy o původu země, člověka nebo zvířat. Takové pověsti se často prolínají s mýty, bájemi a někdy i legendami³⁹, liší se ale reálným pojetím vyprávění a také reálností podávané informace. Do skupiny etiologických pověstí by se měly řadit tedy i „staré pověsti české“, které o založení státu pojednávají. Tyto pověsti mají ale mezi ostatními pověstmi zvláštní postavení, protože pověsti o praotci Čechovi, Krokovi, jeho dcerách, Přemyslovi, atd. se udržovaly především literární cestou, šířily se díky vlivu literatury. Mezi těmito pověstmi by se je stěží našly takové, které by v žily v ústním podání.⁴⁰

4.2. Kosmas

Kosmas byl kanovníkem svatovítské kapituly. Jeho nejslavnějším dílem je latinsky psaná "*Kronika česká*" (*Chronica boëmorum*). Kosmas byl na svou dobu neobyčejně vzdělaný kněz. Kronika česká má vysokou literární, ale i historickou hodnotu. Stejně jako k jiným kronikám je ale potřeba i k ní jako k historickému pramenu přistupovat kriticky.

Kosmovu kroniku je možno rozdělit podle několika klíčů na několik částí. Kronika je rozdělena do tří knih - první sahá od bájného, mýtického pravěku do nastolení vlády Břetislava I. a smrti knížete Jaromíra, tedy do roku 1038; druhá se zabývá obdobím do nastolení vlády knížete Břetislava II., tj. do roku 1092; třetí pak popisuje období do smrti knížete Vladislava I. a počátku vlády jeho bratra, knížete Soběslava, tedy do roku 1125, roku, jenž je pak i rokem Kosmovy smrti. Toto dělení kroniky lze dále mírně zobecnit - kronika by pak byla rozdělena na část předkřesťanskou a část křesťanskou. Předkřesťanská část kroniky obsahuje částečně to, co je dnes známo pod souborným názvem staré pověsti české⁴¹. V této

³⁸ Sirovátka, Oldřich 1998

³⁹ Mýtus je interpretován jako žánr, pomocí kterého se kdysi vysvětlovaly jevy, které se zdály člověku nepochopitelné; báje mohou být označeny za fantastické vyprávění o bytostech s nadlidskými schopnostmi; legendy bývají zjednodušeně označovány za životopisy svatých.

⁴⁰ Sirovátka, Oldřich 1998

⁴¹ Viz níže: kapitola Jiráskovy Staré pověsti české; v Kosmově kronice se tvar a obsah pověsti liší od dnešního podání. Liší se samozřejmě také idea, se kterou byly pověsti sepsány. Některé pověsti nebyly do této doby ještě přiřazeny.

části se vypráví o praotci Čechovi, jeho pozdějším nástupci, soudci Krokovi, jeho třech dcerách, o tom, jak se Libuše stane kněžnou, jak sama sobě najde Přemysla, který se stane dobrým knížetem – a také zakladatelem Přemyslovské dynastie. Dále Kosmas vyjmenuje 7 bájných knížat až do prvního historicky doloženého panovníka Bořivoje. Toto je velmi hrubě nastíněná pověst Přemyslova rodu a Kosmas byl jedním z prvních, kdo ji podrobněji zaznamenal.

Kosmas se rozhodl podat české dějiny jako souvislý vývoj od samého (mýtického) počátku po současnost. Pro první, předkřesťanskou část kroniky užívá jako pramenů bájného vyprávění starců: *“a jen něco málo, co jsem poznal z báječného podání starců, vykládám, ne z touhy po lidské chvále, nýbrž aby pověsti neupadly vůbec v zapomenutí.”*⁴² O této době nemá mnoho informací, a proto nedatuje. Od okamžiku, kdy byl Kosmas přesvědčen, že už události, o nichž informuje, byly historickou skutečností, začíná uvádět letopočty. Ironií však je, že hned v prvním letopočtu se dopouští omylu. Prvním historicky doloženým Přemyslovcem byl kníže Bořivoj a právě Bořivoje nechal Kosmas pokřtít roku 894 arcibiskupem Metodějem. I když dodnes nemůže být se zárukou řečeno, v jakém roce byl Bořivoj pokřtěn, je jisté, že Bořivoj nebyl pokřtěn roku 894, neboť Metoděj byl v té době už 9 let mrtvý (zemřel roku 885). Zmínka o Bořivojovi se nachází ve Fuldských análech⁴³, které o něm roku 872 mluví jako o jednom z mnoha českých knížat.

Kosmas se při psaní českých dějin nechal inspirovat antickou četbou, používal mýtické a antické prvky. Ve svém díle cituje antické básníky, používá přirovnání psaná v Bibli. Přestože tedy nacházel Kosmas inspiraci v jiném než českém prostředí, vytvořil jako první kánon českých příběhů, který podnes zůstává jádrem všech budoucích verzí kánonu.⁴⁴ Kosmas začal - podle běžného zvyku - líčení potopou světa, zmatením jazyků a až poté uvedl praotce Čecha. Kosmas tedy po vzoru antických dějin vypráví na počátku kroniky mýtus o vzniku českého státu. Svým dílem sledoval ale také i politický cíl; pomocí kroniky chtěl přispět k upevnění českého státu.

První zmínka o Vyšehradu se vyskytuje právě v Kosmově Kronice české (viz výše) a datuje se k roku 1003. Jméno hradu Vyšehradu používá ale až v kontextu 11. století. Již

⁴² Kosmova kronika 2005

⁴³ Třeštík, Dušan 1997

⁴⁴ Putna, Martin 2007

dříve ale při vyprávění o dívčí válce zmiňuje Kosmas smělost dívek - tedy to, že si vystavěly na jedné skále od hradu dříve řečeného (tím myslel Prahu) jiný hrad, kterému daly jméno Děvín. Když to uviděli muži, nechtěli zůstat pozadu a na protilehlé skále vystavili mezi chrastím hrad, který nyní lidé nazývají Vyšehrad, tehdy však od chrastí dostal jméno Chvrasten. Jinak jsou ale zprávy o Vyšehradě v tomto díle poměrně stručné.

4.2.1. Přemyslovská pověst v Kosmově kronice

Kosmova kronika a pověsti v ní sepsané byly častokrát předmětem zkoumání badatelů. Někteří (Nejedlý, Hrabák, Palacký) tvrdili, že pověsti v ní zaznamenané mají lidový původ, zatímco jiní badatelé (Turek, Karbusický) zastávali názor, že pověsti lidový původ nemají a že jejich vznik měl praktičtější příčiny. Rudolf Turek patřil mezi autory, kteří „lidovost pověstí“ nepodporovali. Ve své studii z roku 1947 říká, že Kosmova kronika (její předkřesťanská část) je z historického hlediska bezcenná a že je spíše literárním výtvorem. Porovnával ji s archeologickými nálezy a zjištěnými skutečnostmi a také upozornil na umělý ráz pověstí. Turek ukazoval, že pro předkřesťanskou dobu neměl Kosmas žádné materiály, a tak si je měl prostě vymyslet. Prvních třináct kapitol Kosmovy kroniky se tak výrazně podobá antickým schématům, mohou se v nich odrážet také soudobé postavy. Karbusický⁴⁵ pro představu dává přirovnání mezi Přemyslem a Cincinnatem - oba byli povoláni od pluhu, bylo sedm knížat mezi Přemyslem a Bořivojem, což je stejný počet jako římských králů; dělení na zlatý a stříbrný věk.

František Palacký zastával naopak názor, že se jedná o lidové pověsti.⁴⁶ Názor podporoval svým průzkumem, při kterém zjistil, že pověsti jsou zakořeněné v historickém povědomí lidu. Neuvědomil si ale, že lidé už byli ovlivněni kronikou Václava Hájka z Libočan a jinými knihami lidového čtení. Zdeněk Nejedlý⁴⁷ také věřil, že pověsti mají lidový původ, což dokazoval pomocí „autentických“ pramenů, tedy vyprávění starců, kteří si měli pamatovat dobu, o které pověsti hovořily. Odvolával se právě na ona bájná podání starců. Stejně tak i Josef Hrabák⁴⁸ podporoval názor, že pověsti měly lidový původ. Měl o tom svědčit fakt, že soubor těchto pověstí tvoří ucelený celek, jakési souvislé pásmo, a proto, dle Hrabáka, nešlo

⁴⁵ Malou nejasností ale je, že bájných knížat nebylo jen sedm, nýbrž osm – včetně Přemysla. Je ale zřejmé, že magické číslo 7 bylo působivější.

⁴⁶ Karbusický, Vladimír 1995, str. 18

⁴⁷ Nejedlý Zdeněk: Staré pověsti české jako historický pramen, Praha : Československý spisovatel, 1953

⁴⁸ Hrabák Josef: Dějiny české literatury I.: Starší česká literatura, Praha : ČSAV, 1959

o jednotlivé izolované pověsti. Hrabák píše: „*tyto pověsti jako celek odrážejí společenský vývoj od dob rozkladu matriarchátu až k počátkům státní organizace a tím odpovídají zákonům společenského vývoje, jak jej známe dnes, ale jak jej nemohli znát tehdejší kronikáři*“.⁴⁹

Proti lidovosti pověstí a proti teorii, že zobrazují vývoj společnosti, hovoří ale Karbusický⁵⁰, který ve své knize říká, že motiv tří sester, motiv výjimečné moci Libuše jako soudkyně, její „pokoření“ sňatkem a dívčí války nepatří mezi neobvyklé. Například motiv tří sester se dá srovnat se stejným motivem mýtů jiných národů - Angličané měli své *weirdsisters*, Germáni zase *norny*. Karbusický dále zastává názor, že je těžké si představit, že by si lid vybájl celou přemyslovskou pověst i s jejími skrytými, tajemnými a magickými významy. Nedovede si představit, že by toho byl prostý lid středověké doby schopen.

Pro řešení problému lidovosti přemyslovské pověsti lze odkázat také na Oldřicha Sirovátka⁵¹. V jeho knize se lze dočíst, že dějiny tradované lidovou tradicí (tedy lidovou slovesností) jsou dějinami vysloveně lokálními, které jsou spojené s místy, kde žije vypravěč a jeho posluchači. Lidové podání má málokdy nadkrajový nebo celonárodní dosah a pokud jej má, dá se uvažovat o sekundárním vlivu četby. Cyklus starých pověstí českých je tak proslulý a rozšířený mnohem více díky literární tradici nebo jiným podnětům než ústní kontinuitě.

Lidové podání zobrazuje jen to, co se vypravěče nebo posluchače v současné době dotýká nebo co se ho mohlo týkat. Jen to se může udržet v pozornosti lidu a jen to si lid podrží ve vzpomínce. Paul Sébillot říká: „*velké světodějné události, viděny očima venkovského lidu se scvrknou na příběhy velmi soukromého dosahu*“.⁵² O přemyslovské pověsti by se jen stěží dalo říci, že má „velice soukromý dosah“. Lid vzpomíná jen na ty události, které ovlivnily jeho život. Lidové podání nemluví o velkých činech panovníků, ale o velkém utrpení prostého člověka. Prostý člověk (raného) středověku jen stěží zaregistroval politické události, pokud se ho samotného nějak nedotkly, třeba ve formě války. Je proto velmi nepravděpodobné, že by si lid předával po několik generací pověst Přemyslova rodu, aniž by se ho přímo nějak dotýkala.

⁴⁹ Karbusický, Vladimír: *Báje, mýty, dějiny : nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*, Praha: Mladá Fronta, 1995, str. 15

⁵⁰ Karbusický, Vladimír 1995

⁵¹ Sirovátka, Oldřich: *Folkloristické studie*, Brno: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2002

⁵² Sirovátka, Oldřich 2002

Jak už bylo výše řečeno, do přemyslovské pověsti patří také zmínka o bájných přemyslovských knížatech. Do rodokmenu patří Přemysl, Nezamysl, Mnata, Vojen, Vnislav, Křesomysl, Neklan a Hostivít. Karbusický tvrdí, že si Kosmas rodokmen sám nevymyslel. Nemyslí si ale, že má rodokmen reálný základ. Říká, že folklór neprojevuje zájem o pouhá jména. Jedná spíše o něčem kolektivnějším. Jména hrdinů si lidé pamatují, pokud daný člověk vytvořil nebo podnikl něco opravdu mimořádného (například Jánošík). Proč by si tedy lidé pamatovali panovníky, kteří v ničem nevynikali? Jméno neexistuje v ústní tradici jen tak samo, vždy má kolem sebe nějakou vyprávěcí látku. Jak by se tedy lid pamatoval seznam jmen bez jakékoli legendy? Karbusický ani teď nepopírá, že si Kosmas jména nevymyslel, zastává ale názor, že vznik a tradování jmen bájných knížat mají co dělat s oblastí přemyslovského dvora. Zde mohl existovat ideologický zájem na vytvoření genealogického spoje od mytického Přemysla, váženého panovníka z prostého lidu, až po Bořivoje, prvního historicky doloženého knížete.⁵³

Přemyslovskou pověst významně podpořil, resp. využil Karel IV. Byl hrdý na to, že má po matce Elišce částečně přemyslovskou krev a velmi o tradice pečoval. Je možné, že zde hrála velkou roli také Karlova pověřivost a záliba v nadpřirozenu a historii. Přemyslovská pověst vstoupila do kulturního povědomí širších vrstev až ve 14.–16. století, době, které byla obecně kulturnější než doby jí předcházející. Karel IV. udělil Stadicím privilegia a choval se k pověsti tak, jako by to byly události, které se skutečně odehrály. Jaký mohl být tedy důvod vzniku takovýchto pověstí? Potřebovala je snad česká společnost? To asi ne. V. Tille v Českém časopisu historickém z roku 1917 tvrdí, že dokud se Přemyslovci nestali vládnoucími knížaty, nebylo také knížecích pověstí. A teprve až když se stali vládnoucím rodem, který mocensky vystupoval i vůči cizině, potřebovali také pověst o původu vládnoucího rodu.

Jaký by mohl mít Kosmas zájem na tom, aby přemyslovská pověst vypadala jako autentická a tradovaná mezi lidmi? Důvod mohl být takový, jaký už výše naznačil Tille. Český stát vznikl na přelomu 9. a 10. století. Vytvořila jej přemyslovská knížata a je proto samozřejmé, že Kosmas píše pro ně jako pro čtenáře. Tedy spíše pro posluchače, jak se uvádí.⁵⁴ Kronika vlastně obhajovala práva Čechů (nebo spíše Přemyslovců) na české zemi.

⁵³ Karbusický, Vladimír 1995, str. 217

⁵⁴ Třeštík, Dušan: Předmluva ke Kronice české, 2005: in Kosmova Kronika česká: Praha: Paseka, 2005

Nabízí se otázka, jakýmž způsobem tato práva obhajovala? Odpověď se nachází hned na počátku kroniky, kdy Kosmas nechal Čechy přijít do prázdné země.

Právo na země utvrzuje v pověsti praotec Čech, který prohlásil, že bylo osudem Čechů tu žít. Kosmas formuloval pověst, která tedy právo Přemyslovců na trůn stvrdila⁵⁵: od doby, kdy Češi přišli s praotcem Čechem, jsou jedním národem.⁵⁶ Mají přeci společného předka. Brzy se ale mravy zhoršily, tak si lid zvolil soudce. Takovým se později stala i Libuše. Ale ani potom nebyli lidé ve své „hlouposti“ spokojeni a zvolili si knížete. Do jeho rukou odevzdali dobrovolně (!) svou svobodu a nechali ho, aby nad nimi vládl. Podstatné je, že z kroniky vyplývá, že Češi vše učinili dobrovolně. Chtěli, aby se tomu tak stalo, nikdo je k tomu nenutil. Přesto to byl čin nezvratný, který se už nedá odvolat. Čechy od té doby spojuje nejen krev, ale i politika⁵⁷.

Důvodem, proč byl Vyšehrad poprvé zmíněn (právě) v rámci přemyslovské pověsti může být tento: za Kosmova života se stal kníže Vratislav II. prvním českým králem. Vratislav usedl na trůn po svém starším bratru Spytihněvovi II. Zpočátku své vlády sídlil na Pražském hradě. Po smrti biskupa Šebíře (zemřel roku 1067) na biskupský stolec dosedl Vratislavův bratr Jaromír. Mezi Vratislavem a Jaromírem vzniklo velké nepřátelství kvůli Vratislavově snaze oslabit moc pražského biskupa. Vratislav se pak nechtěl se svým bratrem setkávat moc často (oba měli své sídlo na Pražském hradě), a tak postupně své sídlo přenesl na Vyšehrad a tím z něj udělal královské sídlo a na několik desítek let tak vyzdvihl jeho význam. Vratislav II. byl silným panovníkem, za jehož vlády narůstal význam kultu svatého Václava, čímž bylo podporováno náboženství křesťanské, jehož byl Kosmas věrným vyznavačem.

Kosmas měl velice rád biskupa Šebíře, jak to dokládá předmluva Kosmovy kroniky: *„...s jakou oddaností své myslí a láskou se podřizují Vašemu otcovství, ani nedovedu - Bůh mi je svědkem - vysloviti; vždyť veliká láska není ta, kterou pochopí lidský rozum...Kdyby té lásky u mne nebylo, nijak bych se neosmělil muži tak váženému věnovat tyto stařecké*

⁵⁵ Třeštík, Dušan 2005

⁵⁶ „Národ“ a „lid“ má v kontextu raného středověku odlišný význam od významů těchto pojmů, jak jsou známy od 19. století! Pojetí státu je také jiné. České země nebyly chápány ve smyslu a prostoru dnešních českých zemí. Kosmas v pověstech mluví o úzké, omezené skupině lidí, tak ani vlastně nemůže mluvit o větším prostoru, popisuje tedy prostor omezený. Když např. řekne, že se o čemsi rozhodli všichni Čechové, má na mysli právě tuto omezenou skupinu lidí a omezený prostor (in Třeštík Dušan: Předmluva ke Kronice české, 2005)

⁵⁷ Čech se proto nepoznal podle jazyka (rozdíl mezi tehdejší češtinou a polštinou byl menší než rozdíl mezi dnešní češtinou a slovenštinou), ale podle toho, komu byl věrným poddaným.

bláhovosti“.⁵⁸ Je možné, že poté, co Šebíř zemřel, Kosmas neměl Jaromíra příliš rád. Nebo s ním mohl mít jako kanovník svatovítské kapituly spory. Ať už byly příčiny jakékoli, výsledkem bylo, že stranil Vratislavovi jako prvnímu českému králi, který byl schopným panovníkem, za jehož vlády došlo ke stabilizaci českých zemí.

V Kristiánově legendě (vztah mezi ní a Kosmovou kronikou je popsán níže) byl zmíněn pouze Pražský hrad – jako místo založené Přemyslem na popud neznáme věštkyň. Za Kosmova života ale panovník přesídlil z Pražského hradu, jehož význam byl podpořen Kristiánovou legendou, na Vyšehrad, o němž nikde nebylo ani zmínky. Protože to však bylo královské sídlo a Kosmas v podstatě oslavoval rod Přemyslovců, potřeboval nějakým způsobem podpořit i význam Vyšehradu. Pro dobu 12. století bylo třeba, aby se důležité události, úkony nebo místa daly podpořit tradicí. O to se Kosmas nejspíše pokusil. Nechtěl nechat panovníka sídlit na místě bez tradice, zatímco místo s tradicí bylo ovládáno biskupem, bratrem panovníka, kterého Kosmas nechtěl podporovat. Je tedy možné, že se Vyšehrad poprvé objevuje v českých dějinách z ryze politických důvodů. Romantickým představám o Vyšehradě jako sídle bájných českých knížat a kněžny je velice vzdálen.

První část Kosmovy kroniky - tedy část předkřesťanská - nekoresponduje s historickými událostmi, jak se mohly pravděpodobně odehrát a jak jsou známy z písemných textů. Přemyslovská pověst je spíše jakýmsi legitimizujícím dokumentem Přemyslovců pro jejich vládu v Čechách. Co se samotného Vyšehradu týče, zdá se velice pravděpodobné, že do českých dějin významněji vstoupil díky sporům bratrů Jaromíra a Vratislava II. Kdyby byl Vratislav býval v důsledku hádek nepřenesl své sídlo na Vyšehrad, je možné, že by Kosmas neměl žádnou potřebu zmínit Vyšehrad dříve než právě v kontextu 1. poloviny 11. století a Chrasten (jako pozdější Vyšehrad) by se v pozdějších podáních vůbec neobjevil.

4.2.2. Kosmas vs. Kristiánova legenda

Kosmas byl pokládán za prvního autora, který podrobněji popsal přemyslovskou pověst. Dlouhým bádáním a rozbory pověsti se však ukazuje, že prvním, kdo podrobněji zpracoval přemyslovskou pověst, byl nejspíše jakýsi Kristián, což ale není opravdové autorovo jméno. Dodnes se s určitostí neví, kdo byl autorem Kristiánovy legendy. Spekulovalo se o tom, že to

⁵⁸ Kosmas 2005, str. 17

mohl být potenciální bratr Boleslava I. Strachkvas, či bratr sv. Vojtěcha Radim. Mezi pověstí zaznamenanou v legendě tak řečeného Kristiána a pověstí, tak jak je zaznamenána u Kosmi, existuje několik rozdílů.

V legendě Kristiánově se píše: „*Slované čeští... když byli postiženi morem, obrátili se, jak pověst vypravuje, k nějaké hadačce se žádostí o dobrou radu a o věštecký výrok. A když jej obdrželi, založili hrad a dali mu jméno Praha. Potom nalezše nějakého velmi prozíravého muže... jménem Přemysl, ustanovili si ho podle výroku hadaččina knížetem..., davše mu za manželku řečenou hadačku*“.⁵⁹ Právě v tomto spočívá velice důležitý rozdíl mezi legendou Kristiánovou a Kosmovou pověstí. V Kristiánově legendě vystupuje bezejmenná věstkyně, u Kosmi se už jmenuje Libuše. „Kristiánovi“ stačí pro vylíčení pověsti několik řádků, nezná praotce Čecha, Kroka, ani jeho tři dcery; všechny tyto Kosmas už zná. Kosmas, jako první řádný kronikář, chtěl kroniku ucelit a dát jí vše, co kronice náleží. Nejspíše proto neodbyl předkřesťanské období jen několika málo větami, jak tomu je v Kristiánově legendě. Z podrobnějších rozborů obou prací a jejich porovnání⁶⁰ lze o Kristiánově legendě uvažovat jako o té původnější. Legenda Kristiánova však sleduje stejný cíl, jako legenda u Kosmi - a to ukázat Přemyslovce jako předurčené pro trůn (Přemysl je předpovězen věstkyní a jeho potomci byli stavěni do čela státu, jeden po druhém, až k Bořivojovi).

V této verzi Přemyslovské pověsti nevystupuje Libuše, ani její otec a ani Vyšehrad. Tyto legenda tak řečeného Kristiána nezná. Libuše (stejně jako její otec a praotec Čech) se objevuje až u Kosmi. Tamtéž se objevuje i první zmínka o Vyšehradě, nejdříve pod jménem Chrasten, pod jménem Vyšehrad až v pozdějším kontextu. Je zřejmé, že ve 12. století a ani dříve Vyšehrad v povědomí společnosti ještě významnější místo nezastával. Vyjádřeno stručněji⁶¹: v tomto ohledu přemyslovská pověst vlastně neodporuje archeologickým nálezům. „Kristián“ Vyšehrad nezmiňuje. U Kosmi je tomu ale jinak. Snažil se posunout historii Vyšehradu hlouběji do minulosti a tím nechal Vyšehrad (Chrasten) vzniknout dříve, než kdy nejspíše doopravdy vznikl. V případě Chrastenu nesouhlasí tedy pověsti s pravděpodobnými událostmi, v případě Vyšehradu, který je poprvé zmíněn Kosmou v kontextu 11. století,

⁵⁹ Karbusický, Vladimír: Nejstarší pověsti české: fantazie, domněnky, fakta, Mladá Fronta, 1967

⁶⁰ Karbusický, Vladimír 1967 a 1995

⁶¹ Je třeba mít stále na mysli, že pověsti nejsou klasickým historickým pramenem; vyjadřují se takto, protože chci podpořit tezi, že Vyšehrad jako Chrasten byl do pověsti přidán zejména kvůli neshodám krále Vratislava II. a jeho bratra.

neodporují záznamy v kronice písemným a ani archeologickým pramenům, existence Vyšehradu je naopak archeologicky doložitelná⁶² už dříve než v 11. století.

4.3. Dalimil

Dalimilova kronika je nám nejstarší známá česká veršovaná kronika. Určení jména autora je však omyl. Poprvé byl za autora označen Dalimil v 17. století Tomášem Pešinou z Čechorodu, který vyšel z Hájka. Hájek uvádí bez souvislosti s českou veršovanou kronikou mezi svými prameny ke Kronice české Dalimila Mezeříckého, a tak se z veršované kroniky české stala Dalimilova kronika. Přestože se tedy ví, že k pojmenování autora došlo spíše omylem, kronika je dodnes nazývána „Dalimilova“, popřípadě Rýmovaná kronika česká tak řečeného Dalimila, atd. Omyl v pojmenování autora a tím i označení kroniky rozpoznal až Josef Dobrovský.

Dalimilova kronika byla sepsána pravděpodobně ve 14. století. Její záznamy končí roku 1314. Existuje i několik pozdějších dodatků, které už ale pravděpodobně nenapsal autor. Význam kroniky spočívá v tom, že je psána česky a že je prvním zpracováním českých dějin v českém jazyce. Odborníci soudí, že autorem byl pravděpodobně nižší šlechtic hluboce přesvědčený o odpovědnosti panovníka za osud celé země a lidí, kteří v ní žili. Kronika byla totiž určena hlavně šlechtě. Autor se v ní a v panovníkovi snažil vzbudit pocit odpovědnosti a vlastenecké uvědomění. Způsob, jakým toho chtěl dosáhnout, ležel v české minulosti. Respektive v oslavách české minulosti. Hned v úvodu si autor klade za cíl sepisovat domácí příběhy a omezit tak tehdy oblíbená vyprávění cizích rytířských osudů.⁶³

Kronika obsahuje celkem 106 kapitol a v původním znění měla 5 569 veršů.⁶⁴ Na začátku líčí stavbu babilónské věže, po té následující boží trest a zmatení jazyků a rozchod lidí do různých částí světa. Pokračuje chronologicky seřazenými příběhy z historie Čech počínaje osídlením našeho území skupinou lidí s praotcem Čechem, pověstmi o Libušině proroctví, o Přemyslu oráči a o Dívčí válce. Autor vypráví: „*Po půl roce válčení se muži vzmužili*

⁶² Nechvátal Bořivoj: Vyšehrad, Praha : Odeon, 1976

⁶³ Svejkovský, František: Vznik český psané literatury a její rozvoj ve 14. století v dějinách české literatury, Praha : SNKLHU, 1963

⁶⁴ Staročeská kronika tak řečeného Dalimila, Academia, Praha , 1988

a Přemysl po poradě a přípravách postavil jedné noci dřevěný hrad, který nazvali Vyšehrad⁶⁵. Vyšehrad tedy v kronice opět figuruje jako protiváha k hradu dívek Děvína. Tady se ale už nejmenuje Chrasten. Kronika končí v období vlády Jana Lucemburského v roce svého dopsání - tedy v roce 1314.⁶⁶

Přestože se předpokládá, že autor použil Kosmovu kroniku jako jeden ze svých pramenů, od Kosmovy kroniky se Dalimilova kronika v mnoha informacích liší. Některé události upadají u „Dalimila“ do pozadí, jiné jsou více rozvíjeny a informace jsou doplňovány. Libušín, kde u Kosmi sídlila Libuše, se autorovi nezdál jako panovnické sídlo dost reprezentativní, tak jej vypouští a centrum knížecí moci tak vlastně neoznačuje. Vzhledem k tomu, že Dalimil neodlišuje dvě různá jména hradu - Chrasten a Vyšehrad - se dá říci, že tady pověst odporuje archeologickým nálezům i písemným pramenům.⁶⁷ Vyšehrad stále ještě není sídlem Kroka, ani Libuše, stále je uváděn v kontextu Dívčí války, tedy dříve než v 10. století. Na počátku 14. století se vnímání Vyšehradu tedy moc neliší od vnímání Vyšehradu ve 12. století.

4.4. Přibík Pulkava z Radenína

Ve 14. století dochází v českých zemích k mnoha změnám. Roku 1306 vymírají Přemyslovci, kteří jsou tak často vzpomínáni jako jediní čeští panovníci na českém trůně. Po několika letech sporů o trůn na něj dosedá Jan Lucemburský, se kterým se na trůn dostává dynastie Lucemburků.

V době vlády Karla IV. byla sepsána další důležitá kronika. Jejím autorem jsme si, narozdíl od kroniky Dalimilovy, jisti. Je jím Přibík Pulkava z Radenína. Přibík Pulkava byl farářem v Chudenicích a rektorem školy u sv. Jiljí na Starém Městě pražském. V jeho kronice

⁶⁵ Dr. Maralík, Milan: Dalimilova kronika, Nakladatelství ELK v Praze, 1948

⁶⁶ Donedávna se soudilo, že kronika byla přeložena pouze do němčiny. Na začátku roku 2005 se ale objevil v pařížské aukční síni Piasa iluminovaný rukopis úryvku z veršované kroniky tzv. Dalimila. Jednalo se o latinský překlad této staročeské kroniky, o němž po celá dlouhá století nebylo nejmenší stopy a úvahy o možnosti, že vedle dvou zachovaných překladů německých byl někdy vytvořen i překlad latinský, se pokládaly do té chvíle jen za hypotézy. Rukopis byl vydražen za 339 000 euro, tj. za více než 10 000 000 Kč, a novým vlastníkem se stala Česká republika (viz www.dalimilovakronika.cz)

⁶⁷ I tady je třeba mít stále na mysli, že pověsti nejsou klasickým historickým pramenem a že se takto vyjadřují proto, že chci ukázat, kam může vést přebírání motivů od jiných autorů (kronikářů) bez kontextu doby, kdy kronika vznikla.

se velice odrazila Karlova koncepce dějin. I když přesný podíl Karlovy spolupráce není přesně znám, předpokládá se, že se Karel na tvorbě kroniky podílel minimálně ve výběru pramenů. Kronika byla ještě za Karlova života několikrát předělána, opsána a přeložena do češtiny a němčiny, což je indikátorem velkého zájmu o knihu. Kronika podává dějiny po způsobu středověkých kronik od rozchodu národů při stavbě babylónské věže. Klade velký důraz na kontinuitu českého státu už od Velké Moravy a prvních Přemyslovců.

V kronice je pověst o Libuši a Přemyslovi zobrazena odlišně než ve výše uvedených kronikách. Vyšehrad tu je založen mnohem dříve. Zatímco v předchozích pověstech vzniká Vyšehrad jako protiváha hradu dívek Děvínu během Dívčí války, u Přibíka Pulkavy je hrad založen ještě za života Libuše: *“Třetí dcera se nazývala Libuše; ta vynikala schopnostmi nad ostatní. Byla totiž sibylou, měla ducha věšteckého a předvídala a vykládala z věštek budoucnost. V soudu byla moudřejší než ostatní, jemných mravů a činů. Tu si česká země ustanovila za soudce místo jejího otce Kroka. Nejprve postavila hrad Vyšehradský a vládla celé zemi české po dlouhé časy“*.⁶⁸ Pověst se tu měla stát důkazem tradice dynastie, její starobylosti. Měl to být Vyšehrad, odkud Libuše kázala založit Prahu, zde věštila budoucí slávu města. Dokonce i Přemysl přinesl své lýčené střevíce a mošnu na Vyšehrad, *„...aby je tam uchoval na věčné časy, aby jeho potomci viděli, že byli posazeni na knížecí trůn z chudoby“*.⁶⁹

Byl to tedy Karel IV., kdo se zasloužil o takové pojetí pověsti. Přibík Pulkava, farář a později rektor, hlavně ale *nečlen* panovnického rodu, nemohl mít sám žádný zájem pozměnit pověst o počátcích českého státu. Spíše mu jeho „zaměstnavatel“ prozradil, jak by taková pověst měla vypadat. Zasluhou Karla IV. tedy vznikly počátky mýtu zvaného Vyšehrad. Přibík Pulkava sledoval v podstatě podobný cíl jako Kosmas - také chtěl podpořit Přemyslovskou pověst. Přestože v kronice není vláda Karla IV. zmiňována, oslavou rodu Přemyslovců oslavuje Přibík Pulkava také Karla IV., který byl po matce zčásti Přemyslovcem. V rámci oslav panovnického rodu mohlo jít tedy o snahu upevnit postavení panovníka, který byl tohoto rodu součástí.

Stručněji: líčení příběhů tak, jak je líčí Přibík Pulkava, je opět založeno na Kosmovi i jeho pokračovatelích a Dalimilovi. Pulkavovo líčení dostalo ale nový nádech - teleologickou vizi

⁶⁸ Bláhová Marie: Kronika doby Karla IV., Praha: Svoboda, 1987, str. 272

⁶⁹ Bláhová Marie 1987, str. 274

jednotného smyslu českých dějin v linii vyvolených vládců Přemysl – Václav – Karel. Proto zdůrazňuje Pulkava korunovační řád jakožto jdoucí od Přemysla i české dědictví Velké Moravy. Sám Karel IV. je v kronice osobou, která se prostřednictvím rodu sama mytizuje.⁷⁰

4.5. Václav Hájek z Libočan

Snad o žádném z českých kronikářů nebylo vedeno tolik diskusí jako o Václavu Hájkovi z Libočan. Narodil se na konci 15. století, převážná část jeho života však spadá do 16. století. Ve svém díle navázal na oslavu českých dějin, tradovanou již ze 14. století. Hájek byl původně utrakvistickým knězem, v roce 1521 ale konvertoval ke katolictví. Celý jeho život je doprovázen neustálými spory a soudními procesy se světskou i duchovní vrchností. Na Hájka tak dopadá nepříznivé světlo snahy o výnosná obročí. Měl také stálý zájem na dolování drahých kovů. Svou kariéru spojil s místy jako Rožmitál, Karlštejn nebo Tetín. Sám uvádí, že nápad napsat českou kroniku dostal v době, kdy sloužil jako karlštejnský děkan a kdy měl přístup k důležitým dokumentům na hradě. Doba vzniku kroniky, lépe řečeno jejího příchodu na svět, trvala i na 16. století poměrně dlouhou dobu. Její rukopis vznikl 6 let, roku 1539 byl hotov. Při velkém požáru Malé Strany a Starého města byla ale část již vytištěných stran zničena. Poté následoval vleklý spor o vytištěné exempláře mezi Hájkem a Václavem Halašem - o právo knihu prodávat.

Hájkova Kronika česká poutavě líčí české dějiny a byla oblíbenou četbou až do obrození. Hájek psal čtení pro lidi, pro vzdělané současníky chtěl vytvořit zábavnou literaturu! Ve výkladu vycházel např. ze starších kronikářských děl. Hájkova kronika se ale oproti těmto liší novými příběhy, které předtím v kronikách zmíněny nebyly. Mezi tyto nové příběhy patří například příběh o Bivojovi nebo Horymíru a Šemíkovi (viz níže). O Bivojovi říká Hájek toto: *“Muž jeden velmi silný z rodu Strošova jménem Bivoj, syn Sudivojuov, aby sobě kratochvil učinil, na Kačí horu šel a tu svini divoků utkav za uši lapil a vzav ji na se, na Libín hrad ji přinesl. To Libuše vidúci se všemi jinými velmi se divila a vzavši zlatú přípasku, jemu jako hrdině a rytíři darem dala , a sestra její Káša, kteráž toho času z Kašína na Libín⁷¹ přijela, téhož Bivoje sobě pro jeho mužství za manžela pojala“.*⁷²

⁷⁰ Putna, Martin 2007

⁷¹ Libínem je zde míněn Vyšehrad. Důvody pro jiné pojmenování hradu Psáry uvádí Hájek na str. 71 (in: Václav Hájek z Libočan: Kronika česká: výbor historického čtení, Praha: Odeon, 1981)

⁷² Václav Hájek z Libočan 1981

Kronika byla ale poprvé zkritizována už v 16. století D. A. Veleslavínem pro velké množství faktických chyb. Je možné, že Hájek vůbec nechtěl „šidit“. Vždyť psal zábavnou kroniku a až po několika desítkách let, kdy na dějepisnou práci začaly být kladeny vyšší nároky, začala se i Hájkova kronika chápat jako odborná práce. Tím její literární nádech upadl do pozadí a v kronice se začaly vyskytovat mylné informace. Dobner vlastně ani nepotíral Hájka jako literárního spisovatele, ale jako historika. Palacký a Tomek Hájka zatracovali, mezi romantiky si ale opět našel své příznivce. Každý kroniku chápal ale jinak. Tak například K. H. Mácha prohlásil, že kronika je „nejpěknějším románem českým...“.⁷³

Na Hájka existuje tedy mnoho odlišných názorů. Například Dr. Jiří Král měl ve 40. letech 20. století k Hájkovi zcela jiný postoj, než jaký je dnes většinou zaujímán: „...člověk někdy až příliš poctivý a pravdymluvný; kolik odporých pomluv a ohavných klepů již za jeho života rozšiřovali proto o něm jeho poražení protivníci“!⁷⁴ Vůbec nesouhlasí s Gelasiem Dobnerem, dokonce jej označuje za hanobitele. Zanícení nacionalisté, jakým byl Král, nedokázali (nebo nechtěli) pochopit změnu názorů. J. V. Šimák ještě roku 1906 ve Sborníku prací žáků Gollových zastává podobný názor jako Král. Později ale změnil názor a Hájka kritizuje - že dílo píše až na nuceném odpočinku, což je vlastně pravda. Sklenář tuto domněnku potvrzuje.⁷⁵ Král hájil Hájka jako vynikajícího autora, kterému se dostalo málo důvěry. Tvrdil, že kdyby se archeologové více zabývali místy, které Hájek popisuje, zcela jistě by tam nějaký objev učinili. Sklenář mu dává částečně za pravdu. Na některých místech by za jeho vyprávěním mohl stát částečně pravdivý příběh, jak tomu bylo v případě Tetína. Právě v tomto případě se zdá, že Hájek místo znal, a tak se mohl účastnit i některých objevů.

Hájkův problém spočíval (z dnešního pohledu) v tom, že si naprostou většinu svých zpráv z pohanského věku evidentně vymyslel. Jak jinak vysvětlit nové informace, které na rozdíl od svých kolegů kronikářů Hájek předložil? Hájkovými prameny byly povětšinou všechny starší české kroniky počínaje Kosmou přes jeho pokračovatele, přes Dalimila, Přibíka Pulkavu až k Vavřinci z Březové, atd. Užíval ale i množství legend, cizích kronik, výpisy z desek zemských. Ať čerpal Hájek z jakýchkoli pramenů, nic to nezmění na tom, že je opakovaně

⁷³ Sklenář, Zdeněk: Archeologie a pohanský věk: příběhy z dětských let české archeologické vědy, Praha: Academia, 2000

⁷⁴ Král, Jiří 1947

⁷⁵ Sklenář, Zdeněk 2000

označován za letopisce značně neseriózního, který si vědomě vymýšlel, a že má na svědomí mnohé ze svých následovníků, které svými výmysly popletl.

V Hájkově kronice také dochází k určitým změnám, které se týkaly Vyšehradu. Předně hrad neoznačuje Vyšehrad, ale jako Psáry (viz níže). Hájek ale umně už v pověsti zdůvodňuje toto jiné jméno hradu. Další změnou je, že se založení Vyšehradu nepojí s Libuší, ale už s jejím otcem Krokem. Krok chce založit jiné sídlo, protože jeho sídlo Budeč „dozná zkažení“, a žádá o uposlechnutí jeho rady: *„Zítřa před východem slunce z tohoto města (Budeč) vyjděte a na poledne se obraťte a při řece místa příhodného hledejte. Tuť vás osudové přivedú a bohové na tu horu uvedú, kdež stavěti slušné jest“*.⁷⁶ Když byl hrad roku 683 dostaven, byl na něj uveden Krok se svou ženou i třemi dcerami. Lid se jej zeptal, jak by chtěl hrad pojmenovat, Krok to však nechá na nich, a proto dostane hrad jméno Psáry, protože *„pán a kníže náš i otec, kterýž nás přivedl do této krajiny, své měl v našich předkův zemi posazení na hradě nad Krupú řekú, řečeném Psáry, a ten ještě opustil dobrovolně, tento hrad místo onoho buď Psáry jmenován.“*⁷⁷ Hájek vše doplňuje poznámkou *„Psáry hrad , tu, kde nyní Vyšehrad“*. Co se (nejen) tohoto letopočtu 683 týče, je více než zřejmé, že si jej Hájek vymyslel. Nejen proto, že se za celých 500 let existence přemyslovské pověsti toto datum nikde neobjevilo a Hájek by tak musel získat do rukou nějaké do té doby neznáme písemné prameny, ale také proto, že pověsti je přesné datování zcela cizí. Jak Sirovátka píše⁷⁸: *„Kde nacházíme v sbírkách takové přesné letopočty, máme co dělat bez výjimky s přídatky vydavatele“*.

V Hájkově případě pověsti pojící se s Vyšehradem nelze archeologicky, ani jinak podpořit. Hájek jako datum vzniku Vyšehradu uvádí explicitně rok 683. Nebyl objeven žádný archeologický nález, který by doložil osídlení Vyšehradu v této době. Kdyby ale Vyšehrad byl panovnickým sídlem už v 7. století, byl by důležitým místem ve formujícím se městě a například v Jakobově cestopise by nebyl jistě opomenut. Co se tedy Vyšehradu jakožto panovnického sídla v 7. a 8. století týče, lze říci, že se opět jedná o pověsti spíše než o popis skutečných událostí.

⁷⁶ Václav Hájek z Libočan 1981, str. 60

⁷⁷ (tamtéž)

⁷⁸ Sirovátka, Oldřich 2002, str. 94

V Hájkově kronice dochází k tomu, že původní idea, se kterou autoři předcházející Hájkovi přemyslovskou pověst zaznamenávali, zmizela. Hájek nepsal kroniku na oslavu panovníka, chtěl vytvořit zábavné historické čtení, čímž i státoporné mýty dostaly zábavnější význam. Původní záměr, proč byla přemyslovská pověst sepsána, byl u Hájka odsunut stranou.

4.6. Jiráskovy Staré pověsti české

Jiráskovy pověsti jsou dnes patrně nejznámějším a nejrozšířenějším podáním českého mýtu, které se pojí se vznikem české společnosti - zahrnují v sobě přemyslovskou pověst a v ní i pověst o založení Vyšehradu. Staré pověsti české vyšly v Jiráskově podání poprvé roku 1884. Termín „staré pověsti české“ se vžil jako označení historicko-epických látek, jejichž nejstarší podoba je známa z Kosmovy a zčásti také z legendy takřečeného Kristiána. Jirásek uchoval Kosmův kánon nejstarších pověstí (ale bez biblického vsazení), přidal k němu i příběhy, které se objevily v kronice Václava Hájka z Libočan – tedy např. příběh o Horymíru a Šemíkovi a příběh o Bivojovi. Vyšehrad v jeho podání zakládá také soudce Krok. Psáry jako původní jméno hradu je však vynecháno: „...hrad pak, že stál na vysoké skále, [nazýval se] Vyšehrad“.⁷⁹ K popisu Vyšehradu už i připojuje charakteristiku významu Vyšehradu, která v Hájkově kronice ještě není. „Hrad ten byl pak slavným a posvátným po všem českém plemeni a pověst o něm šla i do sousedních plemen a dál až do končin cizího jazyka“.⁸⁰

Libuše v Jiráskových pověstech také nejdříve žila v Libušině, po svém nastolení ale přesídlila na Vyšehrad. Po vzoru Hájkově se i ve Starých pověstech českých odehrál na Libušině dvoře příběh o silném Bivojovi, který přemohl kance a který se nakonec oženil s Libušinou sestrou Kazi. Na rozdíl od Hájka se pověst rozrůstá a z několika málo řádek Hájkovy kroniky se stává příběh několik stran dlouhý. Tento způsob zpracování látky je pravděpodobně jedním z důvodů, který vedl k tomu, že se pověst o Bivojovi ukotvila v širším národním povědomí. Pověst o Libuši a Přemyslovi dále sleduje téměř stejnou osnovu, jakou lze najít i u Hájka: Libuše si vyvolí za svého muže Přemysla, společně dobře vládnou. Libuše

⁷⁹ Jirásek, Alois: Staré pověsti české, Praha: Odeon, 1970, str. 30

⁸⁰ tamtéž

věští Prahu: *“Město vidím veliké, jehož sláva hvězd se bude dotýkat”*.⁸¹ Po smrti kněžny Libuše dívky pod vedením Vlasty povstaly a začaly válku. Protože byl Vyšehrad už dávno založen, na rozdíl od dřívějších kronik, Přemysl Vyšehrad nestavěl, ale čekal na něm a pozoroval přípravy dívek. V rámci vyprávění o dívčí válce je vyprávěn také příběh o Ctiradovi a Šárce. Válka končí poražením dívek a zničením Děvína. Přemyslův potomek, Křesomysl, je v pověstech, stejně jako u Hájka, spojován s příběhem o Horymíru a Šemíkovi.

Přestože Jiráskovy Staré pověsti české korespondují do značné míry s Hájkovou kronikou, je na určitých částech pověstí (viz výše) zřejmé, že mezi 16. a 19. stoletím došlo ke změně vnímání vyšehradského mýtu. Jirásek neměl už vůbec potřebu oslavovat panovníka, a proto nepíše pro panovnický rod, ale pro lid, pro společnost bojující za nacionální cíle. V 19. století šlo pak nejen o změnu vnímání mýtu samotného, ale především o změnu ve vnímání společnosti obecně.

4.7. Vyšehrad v 19. století

Konec 18. století a počátek 19. století bylo dobou nástupu historismu, historického romantismu. 19. století se pojí s Národním obrozením, které má pro dějiny Vyšehradu veliký význam. V 19. století byl Pražský hrad sídlem místodržitele a jeho význam v rámci habsburského impéria klesl; Vyšehrad se nacházel ve špatném stavu a už tehdy - především na základě četby Hájka - byl spojován s minulostí Čechů, jako původní sídlo Libuše a Přemysla. Národní kultura byla hlavním opěrným bodem pro vlastenecký romantismus a snahu o postupné vybojování si kulturní samostatnosti. To, že byla představa Vyšehradu jako původního sídla Libuše a Přemysla už v této době ustálena, vedlo dále v průběhu Národního obrození k opětovnému vyzdvihnutí významu Vyšehradu. Romantická a vlastenecká snaha o doložení pravdivosti mýtu vyústila ke stvoření rukopisů.⁸² Rukopisy vyvolaly vlnu zájmu - ať už pozitivního nebo negativního. Výsledkem ovšem bylo, že Vyšehrad vešel do širšího národního povědomí.

Rukopisy nejsou jedinými literárními díly, která se nechala inspirovat pověstmi a legendami a také Vyšehradem. Básník Karel Hynek Mácha byl Vyšehradem tak uchvácen,

⁸¹ tamtéž

⁸² viz str. 10

že jej oslavil v několika básních a v nedokončeném dramatu Bratři mu věnoval nemalou pozornost. V almanachu Máj se také projevil jeho vztah k Vyšehradu: *“Ta Vyšehradská skála se mi věru zdá jako kámen moudrosti české. Nač ho jinde hledati? Zde stojí a všechno v sobě chová, co pravočeského a národního jest. Mělo by se i básnictví naše pevněji připoutati ku skále této, měla by i literatura naše vroucněji k ní přilnouti, nežli se stává”*.⁸³ Karel Hynek Mácha nebyl jediným básníkem, který si bral Vyšehrad za námět. Mezi další patří například Josef Kollár, který se Vyšehradu věnoval v díle Slávy dcera nebo Julius Zeyer, který své dílo pojmenoval přímo Vyšehrad. Vycházel dokonce časopis, který se nazýval Krok – podle knížete Kroka. Tento časopis byl vydáván J. S. Preslem. Úvodní báseň pro tento časopis napsal J. Jungmann.

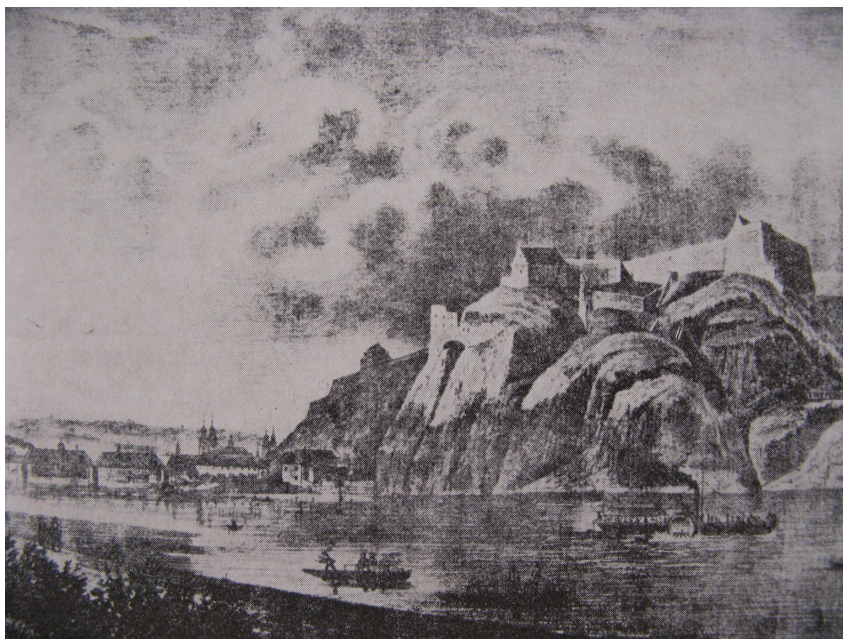
Julius Zeyer: Vyšehrad⁸⁴

*„Ó, Vyšehrade, zachvátí tě čas, tvé zlaté
síně v suť se obrátí, krok cizince se vryje
s posměchem v ten svatý prach, jenž
zbude z reků tvých. Tvá sláva ale přece
nezasne, stín Libuše se vznáší nad
tebou a dokud hvězdy nebem budou plát,
zvuk toho jména nepomine v dým!“*

Vyšehrad se stal námětem nejen literárním, ale i malířským. Velice známé dílo s námětem Vyšehradu lze spatřit v Národním divadle, ve vestibulu při prezidentské lóži je soubor obrazů od Julia Mařáka. Vyšehrad je jedním z nich. Mezi jiné malíře patří například J. M. Hromada (např. Vyšehrad od jihu), Z. Roubalík (např. Leopoldova brána, Kaple Panny Marie Šancovské), K. Postl (např. Panoráma Vyšehradu z Petřína) nebo W. Morstadt (např. Pohled na Vyšehrad od císařské louky).

⁸³ Krejčí, Karel: Praha legend a skutečnosti, Praha: Orbis - závod Pražské nakladatelství, 1967

⁸⁴ Zeyer, Julius: Vyšehrad, V Praze : Československá grafická Unie, 1935

Obr. 3 Litografie J. M. Hromady z roku 1873: Vyšehrad od jihu

Vyšehrad nebyl námětem jen pro díla literární nebo malířská, ale také pro díla hudební, sochařská nebo stavitelská. Při zakládání Národního divadla byly přivezeny kameny z různých částí země, z Vyšehradu byly dva ze základních kamenů. Vyšehrad se stal inspirací i pro hudebníky, je jednou ze šesti částí symfonického cyklu Bedřicha Smetany *Má vlast*. Jiná Smetanova práce, *Libuše* vychází z tématu *Libušina soudu*. Libreto napsal J. Wenzig. A ani sochařskému umění se námět Vyšehradu nevyhnul. Význačným sochařem byl J. V. Myslbek, jehož sousoší postav české mytologie zdobívala Palackého most: na novoměstském břehu to byla *Libuše a Přemysl* a *Lumír a Píseň*, na smíchovském *Záboj a Slavoj* a *Ctirad se Šárkou*. Při náletu na Prahu v roce 1945 byla sousoší na novoměstské straně silně poškozena. Po opravě byla tři sousoší přemístěna na Vyšehrad. Sousoší *Libuše a Přemysla* bylo nejsilněji poškozeno, byla proto vyrobena jeho kopie a ta byla také přesunuta na Vyšehrad.

Dokladem významnosti Vyšehradu 19. století jsou samozřejmě už výše zmíněné přestavby Vyšehradu. Založit zde národní pohřebiště *Slavín* jistě významnost Vyšehradu ztvrzuje, protože místo, kde byli národní velikáni pohřbeni, by nebylo vybráno jen nahodile. S myšlenkou vybudovat *Slavín* přišel poprvé spolek *Svatobor*. Prvním pochovaným na *Slavíně* byl *Julius Zeyer*, který, jak bylo výše naznačeno, mýtus Vyšehradu svou tvorbou také podporoval.

Obr. 4 Kopie Myslbekova sousoší Libuše a Přemysl na Vyšehradě

Pro pochopení období 19. století je velice důležité znát kontext doby a být alespoň minimálně seznámen s problematikou Rukopisů, neboť, jak M. Putna píše⁸⁵, kdo nezná Rukopisy, nerozumí Vyšehradu, Národnímu divadlu, Národnímu muzeu, Smetanovi, Myslbekovi, Alšovi ani Zeyerovi!

4.7.1. Vyšehradské pověsti

Pověsti, báje a legendy, které se pojí s tématem Vyšehradu, lze najít například v knihách Vojtěcha Ruffera⁸⁶, Josefa Svátka⁸⁷ nebo Popelky Biliánové⁸⁸. Oživení problematiky vyšehradských pověstí vycházelo ze starých českých pověstí, které byly výrazně rozšířeny na základě rukopisů. Na příkladě pověstí, které byly sebrány Biliánovou, bych ráda ukázala, jaké druhy pověstí a jaké náměty se k Vyšehradu pojily.

Na sbírku pověstí, kterou Biliánová vytvořila, existují různé názory. Věra Brožová⁸⁹ například poukazuje na to, že se při sběru pověstí neinspirovala Biliánová tolik Jiráskovými

⁸⁵ Putna, Martin 2007

⁸⁶ Ruffer, Vojtěch: Historie vyšehradská: vypravování o hradu, o kapitole o městu hory Vyšehradu u Prahy v království českém, Praha: Ant. Renn, 1861

⁸⁷ Svátek, Josef: Pražské pověsti a legendy, Praha; Litomyšl: Paseka, 2002

⁸⁸ Biliánová, Popelka: Pověsti Vyšehradské, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006

⁸⁹ Brožová Věra: Předmluva k pověstem vyšehradským, 2006, in: Biliánová, Popelka, 2006

pověstmi, ani nekopírovala Svátka. Říká, že ji zajímalo, jak vyšehradské pověsti existují ve vyprávění místních lidí. Co slyšeli vyprávět nebo co neobvyklého sami prožili. Petr Janeček⁹⁰ zastává ale názor, že sbírku jako celek nelze označit za autentický zápis dobové lokální ústní tradice, protože poměrně značný počet látek je převzatý z literatury (převážně ze sbírky pražských pověstí Josefa Svátka). Právě ze Svátkovy sbírky pražských pověstí je převzat největší počet látek (asi 40).

Problematice vyšehradských povídek, pověstí, legend, podání, atd. se ze současných badatelů věnoval nejvíce Petr Janeček, který na téma folklorní autenticity pražských pověstí sebraných Biliánovou sepsal svou rigorózní práci. S tezemi Petra Janečka budu pracovat i nadále.

Soubor pražských pověstí Popelky Biliánové byl z velké části publikován v dvoudílné sbírce *Z tajů pražských pověstí* z let 1904 a 1905. Tato práce je téměř jediným uceleným folkloristickým dílem Biliánové. Jednotlivá podání jsou ve sbírce poměrně nesystematicky rozčleněna do jednotlivých kapitol, pojmenovaných většinou po hlavním aktérovi či motivu děje, výjimečně i po lokalitě. Každá z těchto „pověstí“ však obvykle obsahuje několik podání - většinou různých variant jednoho motivu. Některá identická podání se navíc opakují. Tématicky sbírka zahrnuje dva hlavní typy pověstních látek, rozlišitelných žánrově a částečně i formálně. Jde o skupinu látek národních a skupinu látek lokálních, která má nějaký smysl a význam jen pro Vyšehrad. P. Janeček dále rozděluje látky obsažené ve sbírce na dvě nanejvýš rozsáhlé části. První z nich tvoří *pověsti historické a církevní legendy* (sem by patřily i "národní" pověsti). Druhou a obsáhlejší část lze pak charakterizovat jako *démonologické (numinózní) pověsti* - tedy *pověrečné povídky*, většinou vázané ke konkrétním osobám nebo domům.

Několik historických podání sbírky tvoří varianty obecně známých látek, různě zpracovaných v dobových kronikách, většinou Kosmově a Hájkově, které se staly významnějšími v Jiráskově sbírce *Starých pověstí českých*. Lze tu nalézt i několik *církevních legend* vztahujících se většinou k vyšehradským a podskalským církevním stavbám. Tou neznámější je ta o Čertově sloupu (v různých podobách). Mezi těmito dvěma žánry stojí

⁹⁰ Janeček, Petr: Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklorní autenticita, in: TOMANDL, M. (ed.): *Opera Iuvenalia*. Ústav etnologie: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze., 2006; článek vyjde během roku 2007

podání kolísající mezi *církevními legendami* a *legendárními pověstmi*, spjaté s církevními stavbami. Několik podání má ráz *etiologických* (popřípadě *etymologických*) *pověstí*, některé texty mají charakter *utopických legend*. V druhé obsáhlejší skupině *pověrečných povídek* sbírky tématicky dominují konkrétně lokalizovaná podání o setkání s revenanty, kteří jsou často ztotožněni s určitou zesnulou osobou, nebo démonickými bytostmi. Z široké škály démonických bytostí převažuje velké množství variant podání o černém psu a bílé paní, z ostatních démonických bytostí nalezneme ještě několik povídek o vodníkovi a čertovi. V mnoha případech ale není povaha démonické bytosti přesněji určena.

Vyšehrad Popelky Biliánové se lišil od Vyšehradu Josefa Svátka. Konec 19. století a počátek 20. století byl „méně tajemný“ a méně vhodný pro vznik pověstí. V nových domech, jak P. Janeček říká, už není místo pro numinozitu. Vypravěči látek zachycených Biliánovou jsou tak už jen staří a „věřící“ lidé. Pověstí bylo ale využíváno jako jisté náhrady za historické a archeologické prameny, především pro národně-relevantní mýtus Vyšehradu, který byl kritikou Rukopisů ohrožen. Ve sbírce se ale jasně odrážejí prvky českého národního hnutí, motivy zřejmě převzaté z dobové, převážně školní četby, ale i ostatních uměleckých děl, ve kterých hrála vlastenecky laděná historická podání důležitou roli. Tím je vlastně reprezentována dynamická odezva folklórní tradice na dobový kulturní kontext. Hlavním tématem a aktérem se stává kněžna Libuše - přebírá roli několika mariánských zjevení nebo původně anonymních přízraků bílých paní, spojovaných s lokálními vodními zdroji. Někdy je Libuše zastoupena svým manželem Přemyslem či svými záhrobními služebníky. Ve skále má být ukryto bájně vyšehradské vojsko, složené ovšem z - obětí Vltavy, utopených pod vyšehradskou skálou. Původně to byli zcela náhodné oběti vodníka nebo prokletého kamenného oltáře ve Vltavě.

Pražské pověsti Popelky Biliánové jsou tedy jedinečným souborem pověstních látek, podávající ve své větší části žánrový a tématický obraz folklórního repertoáru pražských čtvrtí Vyšehradu a Podskalí v 2. polovině 19. století. Autorka si kladla za cíl neutrální sběr folklórních látek a tvorbu určitého druhu národně relevantního dokumentu. Tím chtěla podpořit autenticitu Rukopisů - pomocí folklórních „argumentů“ v podobě autentických lokálních pověstí. Dále v duchu dobového historismu chtěla legitimizovat (na Rukopisech částečně založenou) autoritu „Vyšehradského mýtu“. Především chtěla ale zachovat památku na konkrétní lokality, zlikvidované rozsáhlou asanací. Jak Janeček uvádí, v prvních dvou otázkách neuspěla - místo dobových variant historických pověstí ze slavného slovanského

dávnověku, které chtěla nalézt, představuje její folkloristické dílo „pouhou“ sbírku lokálních pověrečných povídek. Poslední zmíněný záměr se jí ale podařil - literární památka na zaniklé Podskalí a Vyšehrad v její práci přetrvala.

5. Vyšehrad ve 21. století

Společnost 20. a 21. století přejala některé z myšlenek 19. století. To se týká například Vyšehradu. V širším povědomí české společnosti je Vyšehrad stále chápán jako nejstarší hrad Prahy, starší než Pražský hrad. Že tomu tak ve skutečnosti není, ví málokdo. Lidé dnešní doby přejali Staré pověsti české, ale bez kulturního kontextu 19. století. Vyšehradský mýtus jako prostředek pro sebeuvědomění národa a posílení národní tradice byl výrazně oslaben. Mýtus se přesunul více do oblasti historických, respektive do obecně kulturních zajímavostí a atrakcí. Národ a jeho sebeuvědomění a osamostatnění přestaly být palčivými otázkami, kterými byly v 19. století. Sebeuvědomění národa posílilo vždy v nějaké vypjaté situaci. Český národ měl pocit permanentního ohrožení z německé strany. Z tohoto pocitu se pak postupně vyvinul stereotyp obranného reflexu, národní hnutí se tedy vždy chápala v defenzivní pozici proti agresivitě silnějšího státního národa nebo vládnoucího aparátu.⁹¹ A protože takové situace část 20. století i počátek 21. století naštěstí postrádá, nedochází k opětovnému vzrůstu národního vědomí, respektive potřeby národní identity; lidé tolik necítí potřebu národní zakotvenosti. Příběhy, které symbolizovaly českou státnost, upadají. Na počátku 21. století se tyto zdají být nesrozumitelnými, nijak nesouvisejícími s aktuální zkušeností národa, s pocitem jeho identity. Může se dokonce zdát, že tyto nejstarší české mýty přestávají být součástí národního mýtu. Přesto je ale nelze opomíjet, protože jiné (takové) české mýty zkrátka nejsou.⁹²

Oslabení Vyšehradské mýtu nesouvisí pouze s výše zmíněným problémem. 20. století a následně i 21. století by se dalo charakterizovat úpadkem historického vědomí vůbec. Vyšehrad byl vlastně jakýmsi monumentem našich slovanských kořenů a slavných historických tradic, které s poklesem historického vědomí také upadají. Úpadek historického vědomí je ale jen částí problému. I české vědomí se jaksí přizpůsobuje turistickým pohledům. Praha je hojně navštěvovanou oblastí.⁹³ A proto se i do českého vědomí dostává jakási turistická mapa. Když se řekne „významná místa v Praze“, vybaví si mnoho lidí např. Pražský hrad.⁹⁴ Na Vyšehrad si vzpomene méně lidí, protože prostě neleží v turistickém

⁹¹ Hroch, Miroslav: Národní tradice a identita. In Lidé města, 1/2004- 13, Praha : Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií

⁹² Putna, Martin 2007

⁹³ Minulý rok navštívilo Prahu 3 702 116 (in: 24hodin, 2.5.2007)

⁹⁴ viz výsledky průzkumu

centru pozornosti, a není proto často presentovaným místem v mediích. Stručněji, jedním důvodem, proč není Vyšehrad „tak znám“, jak byl dříve, je, že neleží v centru turistického zájmu, což ale na druhou stranu vede k tomu, že je Vyšehrad, byť leží poblíž historického centra Prahy, stále místem, kde se lze vyhnout davům turistů.

To, že lidé nemají neustále Vyšehrad na mysli neznamena ale, že se vnímání současných obyvatel českých zemí liší naprosto od vnímání lidí v 19.století. Na otázku „Které místo je starší - Pražský hrad nebo Vyšehrad“ odpovídala většina informátorů Vyšehrad, což podporuje domněnku, že přestože historické vědomí upadá a přestože jsme ovlivněni turistickým pohledem na památky v Praze, si stále přenášíme určité pohledy na svět z dob minulých. Průzkum, pomocí kterého jsem k takovým závěrům došla, je popsán níže.

5.1. Vyšehrad v očích lidí 21. století

5.1.1. Použitá metodologie a průběh průzkumu

Pro zpracování průzkumu jsem si vybrala kvalitativní metodu, protože jsem chtěla zjistit, jaký význam připisují Vyšehradu mnou vybraní informátoři, což je zároveň i důvod, proč jsem nepoužila kvantitativní metodu. Pomocí kvalitativního zpracování průzkumu se pokusím dojít k jakémusi zobecnění.⁹⁵ V mém případě je to ověření této hypotézy: přestože význam Vyšehradu během 20. a 21. století upadá, je v povědomí lidí stále viděn jako onen bájný Vyšehrad; významné místo českých dějin, kde žila kněžna Libuše. Užila jsem metody, která je nazývána *purposive sampling*⁹⁶ (tzn. účelový typ vzorků). Pomocí této metody jsem chtěla získat data za účelem prokázání výše uvedené hypotézy. Tento průzkum je pilotním průzkumem, který by mohl předcházet širší studii na toto téma.⁹⁷

Průzkum proběhl ve dnech 24.4.–29.4.2009 v Praze, v historickém centru města - na Senovážném náměstí, v Klementinu, na Hlavním nádraží a na Vyšehradě. Celkem bylo zpovídáno 30 lidí. Tito byli rozdělení do 3 kategorií podle věku: 1) méně než 25 let; 2) 26 až 55; 3) 55 a více. Na přesný věk informátorů jsem se neptala, pouze jsem je nechala se zařadit

⁹⁵ Základní informace jsem čerpala z: Silverman, David: Ako robiť kvalitativny výskum: praktická príručka, Bratislava: Ikar, 2005

⁹⁶ U této metody jsou informátoři vybíráni subjektivně, podle názoru výzkumníka.

⁹⁷ Snažila jsem se pojmut českou společnost jako celek a záměrně jsem nekategorizovala respondenty podle vzdělání; ve větší studii by ale bylo takové rozdělení už zapotřebí.

do jedné z kategorií. Informátoři byli rozděleni pouze podle věku, žádné jiné kategorie jsem nevytvářela. Protože jsem použila metodu purposive sampling, byl výběr informátorů subjektivní. Informátory jsem nejdříve chvíli sledovala (pokoušela jsem se kontaktovat pouze Čechy), přesvědčila jsem se, že nikam zrovna nespěchají a konečným kritériem výběru byl (přibližný) věk. Pro získání počtu 30 respondentů jsem oslavila 31 lidí; pouze jedna žena odmítla spolupracovat, protože „*se jí nechtělo*“.

Při průzkumu bylo užito kognitivních mapek a jedné doplňující otázky. Kognitivní mapy se využívají při zkoumání teorií z oblasti chování živých organismů. Tato teorie popisuje jejich schopnost reagovat pomocí naučených znalostí. Teorie kognitivních map je založena na hypotéze, že chování organismu je založeno stejně tak na ovlivnění předchozími úspěchy či neúspěchy, jako na poznávacím zájmu, který není vyvolán žádným specifickým stavem (hlad, žízeň, ...) Kognitivní mapy jsou vnitřní obrazy již poznané skutečnosti. Kognitivní mapa představovala v dotazníku vnitřní reprezentaci města, jak jej vidí informátoři.⁹⁸ Některá místa na mapě byla detailně vykreslena, některá místa informátoři zase opomíjeli, což mohlo ukazovat významnost a důležitost místa očima informátorů.

V rámci průzkumu byli informátoři požádáni o zakreslení významných míst v Praze do kognitivní mapy. Význam slova „významný“ byl ponechán jejich porozumění. Pouze pokud si nevěděli rady, bylo „upřesněno“, že významným se míní jakékoli místo, které se zdá být informátorovi významné z hlediska osobního, historického, politického, atd. Počet odpovědí nebyl omezen. Někteří informátoři odmítali sami kreslit, chtěli, abych mapku držela já a ukazovali mi, kam mám dané věci zakreslit - respektive vyjmenovávali místa pro ně významná a část Prahy, kde se místa nachází, protože orientace v slepé mapě byla pro některé víc než obtížná, zejména pro informátory, kteří nepocházeli z Prahy a kteří přijeli pouze na výlet.

Mapky měli informátoři k dispozici dvě (viz příloha): slepou mapku celé Prahy a zvětšenou slepou mapku historického centra. Žádná z mapek nebyla označena ani názvy jednotlivých částí Prahy, a proto jsem často musela před zakreslováním míst upřesňovat, kde se nachází jednotlivé části zejména historického centra. Po vyplnění mapek následovala doplňující otázka. „Které místo je starší: Pražský hrad nebo Vyšehrad?“

⁹⁸ <http://encyklopedie.seznam.cz>; <http://psychologie.cz>

5.1.2. Analýza mapek a odpovědí

V této části se budu věnovat jednotlivým mapkám, jejich popisu, rozboru typu odpovědí, tedy popisovaných míst. Získaná data jsem se pokusila kategorizovat do několika skupin: 1) podle účelu (způsobu užití) místa, budov - tedy místa významná politicky, historicky, turisticky nebo jinak. Tyto kategorie se mohou i překrývat. Toto rozdělení by mělo pomoci ukázat, které typy budov stojí v popředí zájmu informátorů; 2) podle polohy umístění – levý nebo pravý břeh Vltavy v historickém centru Prahy. Toto rozdělení by mělo pomoci ukázat, které části Prahy, zejména historického centra, stojí v popředí zájmu informátorů. Popíši také výsledky na doplňující otázku.

1. věková kategorie - méně než 25 let

- a) V mapce jsou zakreslena tato místa: Pražský hrad, v němž je zvlášť uvedena katedrála Svatého Víta, Karlův most, Staroměstské náměstí, Národní divadlo, Václavské náměstí a Národní muzeum. Objekty nejsou do mapy přesně umístěny, sledují ale přibližnou polohu opravdového rozmístění (jsou umístěny na správnou stranu řeky). Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- b) V mapce je kromě Pražského hradu, Staroměstského náměstí, Národního divadla a muzea, zakreslena také Prašná brána a Petřín. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- c) V mapce je zakreslen Pražský hrad, Karlův most, Staroměstské náměstí, Národní divadlo, Václavské náměstí, Židovské město, Vyšehrad. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Pražský hrad.
- d) Na levém břehu Vltavy je popsán jen Pražský hrad, pravý břeh je popsán detailněji - Karlův most, Židovské město a v něm vyznačená Staronová synagoga, Národní divadlo, Národní muzeum, Václavské náměstí a na něm vyznačená socha sv. Václava. Tuto mapu vyplňovala dívka, která právě navštěvovala kurz pro průvodce Prahou. Na rozdělení mapky se neptala, ale všechny objekty Starého i Nového města nakreslila do Starého města. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Pražský hrad.

- e) Na levém břehu je popsán pouze Pražský hrad, dále pak Karlův most, na pravém břehu to je Národní divadlo, Staroměstské náměstí a Židovské město. Tímto informátorem byla také dívka, která navštěvovala kurz pro průvodce Prahou, přesto nezakreslila tolik objektů jako její kolegyně. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Pražský hrad.
- f) Na mapce je zakreslen Pražský hrad, Strakova akademie a Karlův most. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- g) Na levém břehu Vltavy je zakreslen Petřín, Pražský hrad, Karlův most, Staroměstské náměstí, Národní divadlo a Vyšehrad. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- h) Na levém břehu Vltavy je zakreslen Petřín, Pražský hrad, Karlův most, Staroměstské náměstí a Vyšehrad. Tuto mapku a předchozí mapku vyplňovaly dvě kamarádky, které kreslit samy nechtěly. Jejich odpovědi se téměř shodují. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- i) Na levém břehu Vltavy je zakreslena pouze Vrtbovská zahrada, na opačném břehu to je Rudolfinum, Národní divadlo a Vyšehrad. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad
- j) Na této mapce je vyznačena Vrtbovská zahrada, dále Karlův most, na pravém břehu Rudolfinum, Národní divadlo a Vyšehrad - rozdělení na této mapě sleduje správný směr, objekty jsou ale o něco posunuté směrem na sever. Velká mapa města nebyla využita. Odpověď na doplňující otázku je Vyšehrad.

Přehled typů odpovědí informátorů z první věkové kategorie	
TYPOLOGIE MÍSTA, OBJEKTU	KOLIKRÁT BYLY DANÉ DRUHY MÍST, OBJEKTŮ ZANESENÝ DO MAPEK
Politicky významná místa Prahy	9
Historicky významná místa Prahy	49
Turisticky zajímavá místa Prahy	54
Jiná významná místa	-

Odpovědi respondentů by se daly tedy rozdělit do 3 základních kategorií, při čemž se jeden objekt může objevit ve dvou nebo i ve třech kategoriích zároveň (viz Pražský hrad). Nad významnými politickými místy převyšuje výčet míst, která jsou pro Prahu a obyvatelé České republiky historicky cenná. Tyto historické objekty ve většině případů patří i do kategorie turisticky zajímavých míst v Praze. Některá místa leží samozřejmě v centru turistického zájmu, jiná na jeho okraji.

Přehled typů odpovědí informátorů z první věkové kategorie	
LOKACE MÍSTA, OBJEKTU	KOLIKRÁT BYLY DANÉ DRUHY MÍST, OBJEKTŮ ZANESENÝ DO MAPEK
Levý břeh	14
Pravý břeh	40

Pro většinu mapek je typické to, že levý břeh Vltavy nebyl významněji popsán (častokrát pouze jedním slovem a to „Pražský hrad“), zatímco pravý břeh byl ve většině případů popsán detailněji. Většina popisovaných objektů ležela v centru Starého či Nového města. Pokud byl označen například Vyšehrad nebo Václavské náměstí, byly do mapy zakresleny blíže k centru, než je tomu ve skutečnosti.

Přestože jsem nekladla žádné jiné otázky, pokoušeli se někteří informátoři objasnit důvod volby zakreslovaných objektů. Mezi nejčastější patřilo zdůvodnění „krásou místa“ nebo, že místo bylo „cílem jejich nedávno uskutečněného či vbrzku plánovaného výletu“.

Sedm z deseti informátorů této kategorie odpovědělo na doplňující otázku „Vyšehrad“, což podpořilo mou hypotézu. Při zakreslování objektů do slepých map vykreslili informátoři podrobněji staroměstskou část Prahy, oblast Karlova mostu, Pražského hradu a částečně také nábřeží. Vyšehrad se zdál být příliš daleko od centra pozornosti informátorů, a proto jej ani někteří nezmiňovali.

2. věková kategorie 26-55 let

- a) Na této mapce je zakreslen Petřín a kostel sv. Jiří na Pražském hradě, dále Parlament, který je zakreslen na opačnou stranu řeky, než kam ve

skutečnosti patří, Prašná brána a Národní divadlo. Je označeno také Podolí - prý kvůli koupání. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.

- b) Na této mapce nebyl vůbec popsán levý břeh Vltavy. Byl zakreslen jen Karlův most, Betlémská kaple a Vyšehrad. Tuto mapku zpracovávala paní, která na Vyšehradě pracovala. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- c) Na této mapce byl zakreslen Petřín, kostel sv. Jiří na Pražském hradě, Parlament, Prašná brána, Národní divadlo a Vyšehrad. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Pražský hrad.
- d) Na této mapce je zakreslen Pražský hrad, Kramářova vila, vláda (tedy Strakova akademie), Obecní dům, Národní divadlo, Národní muzeum. Objekty zakresloval průvodce Prahou, takže odpovídají reálnému umístění. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Pražský hrad.
- e) Na této mapce je více popsán levý břeh Vltavy - Loreta, katedrála Svatého Víta, Zlatá Ulička, Karlův most a na pravém břehu je zakreslen orloj. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- f) Na této mapce je zakreslen Pražský hrad, Národní divadlo, Vyšehrad, Národní muzeum, Galerie hlavního města Prahy (Veletržní palác). Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- g) Na této mapce je zachycen jen Pražský hrad a Národní divadlo. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- h) Na této mapce byl z historických objektů zakreslen pouze Pražský hrad. Dále byla zmíněna vláda ČR a metro - tyto byly umístěny mimo mapu. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Pražský hrad.
- i) Tuto mapu vyplňoval kolega informátora, který vyplňoval mapku označenou písmenem „h“. Nejspíše nahlédl do kolegovy mapy a nechal se jím ovlivnit - do mapy také zakreslil metro. Na rozdíl od svého kolegy zakreslil do mapy ale Petřín. Dále vyznačil Pražská hrad. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Pražský hrad.

- j) Na této mapce je zakreslen pouze Vyšehrad a katedrála sv. Víta. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědi na doplňující otázku byl Vyšehrad.

Přehled typů odpovědí informátorů z druhé věkové kategorie	
TYPOLOGIE MÍSTA, OBJEKTU	KOLIKRÁT BYLY DANÉ DRUHY MÍST, OBJEKTŮ ZANESENÝ DO MAPEK
Politicky významná místa Prahy	15
Historicky významná místa Prahy	28
Turisticky zajímavá místa Prahy	32
Jiná významná místa	3

Odpovědi informátorů z této věkové kategorie by se daly zařadit do stejných kategorií jako v předchozí skupině. Protože se mezi odpověďmi vyskytl 2x odkaz na pražské metro jako na velice důležitou součást Prahy, patří sem ještě jedna kategorie „jinak významných míst v Praze“. Kategorie, které zůstaly, se zase liší počtem uváděných příkladů, kterých bylo méně, než v předchozí kategorii. Liší se také konkrétní zmiňovaná místa. Žádný z informátorů nevyužil velkou mapu Prahy

Přehled typů odpovědí informátorů z druhé věkové kategorie	
LOKACE MÍSTA, OBJEKTU	KOLIKRÁT BYLY DANÉ DRUHY MÍST, OBJEKTŮ ZANESENÝ DO MAPEK
Levý břeh	18
Pravý břeh	22

Rozdíl mezi hustotou popisu levého a pravého břehu není v těchto mapkách tak markantní, jako tomu bylo v předchozí skupině, menší rozdíl však viditelný je. Většina zaznamenaných objektů a míst a objektů zaznamenaných na levém břehu Vltavy leží v oblasti Hradčan a Pražského hradu. Oblast Malé strany zůstává téměř nepopsána.

Šest z deseti informátorů této kategorie odpovědělo na doplňující otázku „Vyšehrad“, což opět podpořilo mou hypotézu. Při zakreslování objektů do slepých map vykreslila polovina

informátorů podrobně oba břehy Vltavy v historickém centru Prahy, polovina informátorů nevykreslila podrobně žádnou část Prahy.

3. věková kategorie 56 a více

- a) V historickém centru Prahy byl na této mapce zakreslen pouze Karlův most. Velká mapa byla využita - bylo zde zakresleno ZOO a Žižkovská TV věž. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- b) Tuto mapku vyplňovala žena předchozího informátora a kromě Karlova mostu, Zoo a TV věže, zakreslila ještě kostel Cyrila a Metoděje v Karlíně. Jako odpověď na doplňující otázku uvedla Vyšehrad.
- c) Na této mapě je zakreslen Pražský hrad. Dále se informátorka nemohla rozhodnout, které budovy ve městě jsou významné a udělala proto kruh kolem celého historického centra Prahy. Nakonec označila ještě Klementinum jako místě svého pracoviště. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Pražský hrad.
- d) Na této mapě je zcela opominut levý břeh Vltavy historického centra, stejně jako Staré město. V Novém městě je pak zachyceno Národní divadlo, Národní muzeum a Obchodní dům Tesco. Velká mapa byla využita pro zakreslení ZOO a skleníku Fata Morgana v Tróji. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- e) Na této mapě byl zakreslen Vyšehrad, Kostel Panny Marie Vítězné (popsán jako Pražské Jezulátko), Karlův most, Strahov a také Břevnov. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- f) Na této mapce jsou označeny stejné objekty jako na mapce předchozí. Vyplňoval ji manžel informátorky. Důvodem pro stejný výběr je prý to, že to jsou místa, kam rádi chodí. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- g) Informátor do této mapky zakreslil pro zjednodušení celou Královskou cestu. Přidal ještě Národní divadlo, Vyšehrad a Bertramku. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- h) Na této mapě je zcela opominut levý břeh Vltavy v historickém centru, zakreslen je pouze Vyšehrad a Obecní dům. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.

- i) Zde je popsán pouze levý břeh Vltavy v historickém centru Prahy: Strahov, Loreta, Pražský hrad, Černínský palác. Mají to být místa posledního vykonaného výletu. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.
- j) Tuto mapu vyplňoval manžel informátorky pro mapku „i“. Stejně tak popsal pouze levý břeh Vltavy a kromě Strahova, Lorety, Pražského hradu a Černínského paláce, zmínil také Petřín. Velká mapa města nebyla využita. Odpovědí na doplňující otázku byl Vyšehrad.

Přehled typů odpovědí informátorů z třetí věkové kategorie	
TYPOLOGIE MÍSTA, OBJEKTU	KOLIKRÁT BYLY DANÉ DRUHY MÍST, OBJEKTŮ ZANESENÝ DO MAPEK
Politicky významná místa Prahy	6
Historicky významná místa Prahy	29
Turisticky zajímavá místa Prahy	33
Jiná zmíněná místa, objekty	6

V této třetí věkové kategorii jsou slepé mapky popsány nejméně podrobně. Kromě některých „vyhlášených“ míst byla popisována místa osobnějšího zájmu a potřeby - OD Tesco, objekty v místě bydliště nebo „cíl výletů s vnoučaty“, tedy Fata Morgana a ZOO.

Přehled typů odpovědí informátorů z třetí věkové kategorie	
LOKACE MÍSTA, OBJEKTU	KOLIKRÁT BYLY DANÉ DRUHY MÍST, OBJEKTŮ ZANESENÝ DO MAPEK
Levý břeh	15
Pravý břeh	17

Rozdíl mezi hustotou popisu levého a pravého břehu je v této skupině takřka nulový, což může souviset s tím, že mapky obecně, jak bylo řečeno výše, nejsou detailně popsány. V této skupině byly, na rozdíl od dvou předcházejících, využity také velké mapy Prahy.

Z deseti informátorů devět odpovídalo, že Vyšehrad je starší. Jediná informátorka tvrdila, že Pražský hrad je starší, protože na „Vyšehradě přece nic nezbylo“. Výsledek této doplňující otázky opět podpořil mou hypotézu.

5.1.3. Závěr

Přehled typů odpovědí informátorů bez rozdělení podle věkových kategorií	
TYPOLOGIE MÍSTA, OBJEKTU	KOLIKRÁT BYLY DANÉ DRUHY MÍST, OBJEKTŮ ZANESENÝ DO MAPEK
Politicky významná místa Prahy	30
Historicky významná místa Prahy	106
Turisticky významná místa Prahy	119
Jiná zmíněná místa, objekty	9

Přehled typů odpovědí informátorů bez věkových kategorií	
LOKACE MÍSTA, OBJEKTU	KOLIKRÁT BYLY DANÉ DRUHY MÍST, OBJEKTŮ ZANESENÝ DO MAPEK
Levý břeh	47
Pravý břeh	79

Nejvíce zmiňovanou kategorií objektů a míst byla turisticky zajímavá místa Prahy, která byla do mapky Prahy zanesena celkem 119krát, Vyšehrad byl do mapy zanesen celkem pouze 13krát, což je zajímavý fakt, neboť leží v detailněji popisované části Prahy, tedy na pravém břehu Vltavy.

Vyšehrad se tedy vytrácí z centra pozornosti. V jejím centru stojí spíše mediálně propagovaná místa, což jsou z velké části místa politicky a nebo historicky významná a dále turisticky zajímavá místa, která byla informátory také nejvíce zmiňována. Na otázku „Zda-li je starší Pražský hrad nebo Vyšehrad?“ odpověděla většina informátorů (22 z 30) „Vyšehrad“. Představa Vyšehradu jako důležitého místa české historie tedy zcela nevymizela, ale

Vyšehrad sám už v centru pozornosti prostě nestojí. Výsledky tohoto průzkumu tedy podpořily moji původní hypotézu.

6. Vybrané pověsti

V předchozích kapitolách jsem se pokusila ukázat, jakým způsobem se fenomén Vyšehradu vyvíjel v různých časových údobích. Podoba, v jaké je tento mýtus znám dnes, závisí nejvíce na pověstech. Některé z pověstí o Vyšehradu nejdříve ani nepojednávaly a teprve s postupem času, se změnou společnosti a se změnou jejího vnímání uplynulých událostí, se Vyšehrad do některých pověstí dostal. Není možné určit s absolutní jistotou, kdo jakou pověst zachytil jako první, přesto se o to badatelé pokouší. Stejně jako v otázce přesnější datace příchodu Slovanů nebo založení Pražského hradu se i v problematice pověstí najde několik různých nebo i protichůdných teorií. Ráda bych teď nastínila vývoj pověstí, které jsou v povědomí současné společnosti nejvíce s Vyšehradem spojovány. Těmito pověstmi jsou pověst o Libuši a Přemyslovi, pověst o Horymíru a Šemíkovi, dále pověst o čertových sloupech. O něco méně je známější pověst o Libušině lázni, k Vyšehradu ale také patří. Nebudu se však pokoušet o podrobný rozbor pověstí. Rozbor pověstí a různé názory na vysvětlení jejich motivu lze najít v knihách Vladimíra Karbusického, Dušana Třeštíka, Karla Krejčího, aj. Z knih těchto autorů jsem čerpala pro zpracování následující přehledu.

6.1. Libuše

Pověst o Libuši je součástí většího cyklu pověstí, které se nazývají staré pověsti české. Tyto pověsti, jak už bylo ukázáno výše, patří do pověstí, které popisují nástup Přemyslovců na trůn a potvrzují i jejich legitimitu na vládu v Čechách. Vznik přemyslovské pověsti je možno datovat do 10. století. I když jsem již v jednotlivých kapitolách popsala, jakým způsobem se podoba a sídlo kněžny Libuše vyvíjelo v dílech různých autorů, ráda bych tento vývoj zrekapitulovala. Nejstarším vyobrazením pověsti je s vysokou pravděpodobností Kristiánova legenda. Tato je společně s Kosmovou kronikou hlavním pramenem přemyslovské pověsti a tím i hlavním pramenem příběhu o Libuši. V Kristiánově legendě je Libuše bezejmenná věštkyň, která si za muže vezme Přemysla (viz výše). V Kosmově kronice už není věštkyň bezejmenná, ale pojmenovaná právě jako Libuše. Jejím sídlem je Libušín. V Dalimilově kronice není sídlo Libuše více probíráno. Přibík Pulkava z Raděna sepsal pod dohledem Karla IV. kroniku, kde je Vyšehradu vyhraněno důležitější místo v dějinách. Dosáhl toho také tím, že Vyšehrad nechal založit již dříve než během dívčí války. Jako první zde měla sídlit právě Libuše. Václav Hájek z Libočan pojímá svou kroniku, stejně jako pověst, literárněji a také u něj dochází k mnoha změnám. Libuše už není zakladatelkou

Vyšehradu. Stal se jím její otec Krok, Libuše sídlo poté přešla. V Jiráskových Starých pověstech českých je už Vyšehrad významným místem, kde sídlil Krok i jeho dcera Libuše. Z toho, jak se tato pověst vyvíjí, by se dalo soudit, že postava Libuše, jak je známa, bude s největší pravděpodobností vymyšlena jako součást přemyslovského mýtu.

Tento názor podporuje ve svých knihách například Vladimír Karbusický. Přichází totiž s teorií, že česká kněžna Libuše, má předobraz v Matyldě Toskánské. Matylda Toskánská žila v letech 1046-1115, sídlila v Canosse a její život má mnoho společných rysů se životem Libuše. Matylda se po smrti svého otce stala jako svobodná dívka jeho nástupkyní. Stranila papeži Řehořovi VII., čímž byl rozhořčen císař Jindřich IV. Své postavení si Matylda upevnila sňatkem s Bavorem Welfem. V Kosmově interpretaci si i Matylda ženicha vyvolila sama a vypravila k němu poselstvo. Svou zvláštní moc si měla získat, jak to bylo jejími současníky vysvětlováno, virginitou. Podle Karbusického podání se zdá reálné, že Kosmas pro bližší popis původně bezejmenné věstkyně použil Matyldu Toskánskou jako předlohu. Kritiku této teorie lze najít v knize Dušana Třeštíka, kde se píše, že problémem je, že příběh o Matyldě není nikde v této podobě doložen a že Karbusický si ho libovolně zrekonstruoval. Na druhou stranu je ale docela možné, že se ke Kosmovi příběh dostal cestou, která již není známa, a že Libuše měla skutečně předlohu v Matyldě Toskánské.

Libuše, jak je známa dnes, se na rozdíl od první věstkyně liší tedy v mnoha detailech. Pokud bychom chtěli rozhodnout, zda je možné, aby „dnešní“ Libuše byla skutečnou historickou osobou, odpověď by byla ne. Literatura dokazuje, že původní věstkyně byla bezejmenná a jméno a Vyšehrad jako sídlo dostala až postupem času. Jiným problémem by bylo samozřejmě zkoumat původ Libuše jako bezejmenné věstkyně známé z Kristiánovy legendy. Kvůli nedostatku jiných, ranějších a podrobnějších pramenů k tomuto tématu, není možné tento problém s určitostí vyřešit.

6.2. Horymír a Šemík

Původ této pověsti se zdá být jasnější než původ pověsti o Libuši. S naprostou určitostí lze totiž říci, že tato pověst se v kronikách do 16. století nevyskytuje. Prvním, kdo tuto pověst sepsal, byl Václav Hájek z Libočan v jeho Kronice české. Do doby vlády knížete Křesomysla zařadil příběh o Horymírovi a Šemíkovi. Měl se odehrát roku 847: Za Křesomyslovi vlády se

rozmohlo rýžování zlata. Protože lidé kvůli tomu zanedbávali zemědělství, trpělo obyvatelstvo země nedostatkem potravy. Páni se tedy sjeli na knížecím dvoře a chtěli, aby lidem zakázal kníže kutat a nařídil jim více se starat o pole. Kníže slibům o zlepšení nedostál, což nejvíce vadilo Horymírovi, který měl sídlo své v Neumětélích. Lidé, kteří chtěli stříbro těžít, se na Horymíra rozhněvali a zničili mu panství. Na pomstu zničil on několik domů a dolů. Ti, co stříbro těžili, si šli na Horymíra stěžovat. Kníže uznal Horymíra za vinného a nakázal ho popravít. Horymír měl poslední přání: ještě jednou se projet na svém koni Šemíkovi. Šemík doskáká k bráně a přes hradby se vrhl dolů, přeskočil Vltavu a utíkal i s Horymírem k Neumětélům, kde Šemík zemřel a kde byl i pochován. Dnes je nad jeho hrobem přístavek, kde stojí: *“V Neumětělých se věřilo a věří, že zde Šemík, věrný kuň rytíře Horymíra, zakopán leží“*.

Obr. 5 Domnělý Šemíkův hrob v Neumětélích

Pověst nebyla mezi lidmi tak oblíbená jako pověsti o Libuši a Přemyslovi. V určitých místech dosáhla ale velké popularity. Zejména v 19.století byla pověst populární v obci Neumětely, jejíž obyvatelé ctili „náhrobní kámen“ Šemíka tak, že ani archeology nenechali pod kamenem kopat. Do povědomí širší veřejnosti se pověst dostala pomocí Jirákových pověstí. Pověst není ale dokladem lidových tradic, které se měly dochovat z dob bájného knížete Křesomysla. Jde spíše o doklad pohádkových motivů, které byly známy v Čechách v 16. století. V humanismu byly oblíbené zábavné příběhy, které byly plné fantazie. Karbusický podává vysvětlení⁹⁹, jak mohlo dojít k rozšíření této pověsti. Jako motiv uvádí pověst o hrdinovi Tristanovi, která je keltského původu a která se rozšířila přes Bretaň, Franci, do Německa, odkud zase čerpala námět česká verze pověsti. Bližší rozbor pověsti lze

⁹⁹ Karbusický, Vladimír 1995

najít právě v Karbusického knize. K podpoření (ne vytvoření)¹⁰⁰ této pověsti mohl sloužit fakt, že někdo z vyšehradské skály prý! doopravdy skočil.¹⁰¹ Když Prahu napadli Pasovští, byl jeden z nich zahrán do úzkých právě na Vyšehradě. Aby se vyhnul jisté smrti, skočil z vyšehradské skály a snažil se uplatvat. Byl ale zpozorován a ve vodě ubit. Jiný názor lze ale najít v knize Bořivoje Nechvátala¹⁰², který zmiňuje, dle soudu mnohých badatelů, že pověst je umělá a že jde o Hájkův literární přínos.

6.3. Čertův sloup

Mnoho vyšehradských pověstí se pojilo k postavě sv. Petra, kterému je zasvěcen vyšehradský kostel. Jeho osoba vystupuje také v pověsti o čertově sloupu. Uprostřed vyšehradského kostela dlouhou dobu stály úlomky velkého sloupu. Ve stropě nad nimi byla díra, která se prý nedala zazdít. Tato zvláštní relikvie byla vysoce ceněna a ukazována návštěvníkům Prahy. Přítomnost sloupů byla vysvětlována následující pověstí: vyšehradský kněz se měl vsadit s ďáblem, že doslouží mši dřív, než čert přinese sloup z chrámu svatého Petra v Římě. Ďábel málem zvítězil, ale svatý Petr pomohl knězi tím, že čerta i se sloupem několikrát srazil do moře. Čert dorazil na Vyšehrad pozdě a ze vzteku shodil sloup na zem nad kostelem. Sloup prorazil klenbu a upadl do středu kostela. Za vlády Josefa II. byly ale části sloupu na císařův rozkaz z kostela vyneseny. Dodnes jsou na Vyšehradě k vidění jihozápadním rohu Karlachových sadů. Tato pověst má také jiné podoby.

I tuto pověst se pokoušelo prověřit mnoho „zvědavých“ lidí. Jeden z návštěvníků Vyšehradu, lékař Charles Patin, se zeptal, kdy se tato událost stala. Bylo mu řečeno, že před mnoha tisíci léty. Tato odpověď byla ale jistě nesprávná a byla odsouzena poznámkou, že se svatý Petr pral s čertem tisíc let před svým narozením a stejně dávno před příchodem Krista se na Vyšehradě sloužila mše svatá.¹⁰³ Kdy a jak se Čertův sloup na Vyšehrad dostal, se přesně neví. Jisté je, že sloup (nebo kámen k jeho zhotovení) sem musel být dopraven odjinud, protože je z horniny, která se na Vyšehradě nevyskytuje. Nejspíše proto se kameny staly předmětem zkoumání různých badatelů. Zabýval se jím například Miloš J. Pulec, který dospěl k názoru, že jde o časoměrný kámen starých Slovanů – a tedy pravděpodobně

¹⁰⁰ Pasovští vtrhli do Prahy až v 17. století.

¹⁰¹ <http://www.pis.cz/cz/praha/pamatky/vysehrad>

95 Nechvátal, Bořivoj 1976

¹⁰³ Krejčí, Karel 1967

o nejstarší astronomickou památku v Čechách.¹⁰⁴ Vlasta Ledvinková a Bořivoj Nechvátal¹⁰⁵ soudí, že čertův sloup je pozůstatkem ne jednoho, ale přinejmenším dvou sloupů.

Obr. 6 Čertův sloup na Vyšehradě

6.4. Libušina Lázeň

Libušina lázeň je méně známou pověstí. Podle ní se v lázni Libuše koupala se svými milenci. A když se dostatečně pobavila, svrhla je otvorem dolů do řeky. V 19. století došlo k vytlačení pověsti z hlavního okruhu pověstí, které se k Vyšehradu vázaly. V této době byla totiž Libuše už spíše věštkyní a zakladatelkou Vyšehradu a pověst o tom, jak své milence shazuje ze skály této charakteristice Libuše moc neodpovídala. Místo samotné také není lázní. Je to spíše pozůstatek gotické strážní bašty. Motiv této pověsti je rozšířen i v pověstech jiných národů. Tak například ve Francii, do dnes již neexistující věže na řekou Seinou, lákala královna studenty, které později také shodila do řeky. Jedním z těchto studentů byl Buridan, ze kterého se později stal slavný filozof. Ten se měl plaváním zachránit a „strašné tajemství pařížské věže“ prozradil.¹⁰⁶ První narážku na tuto událost lze najít v básni Françoise Villona.

¹⁰⁴ <http://www.revuekamen.cz/certuv-sloup.htm>

¹⁰⁵ Ledvinková, V. – Nechvátal, B.: Čertův sloup na Vyšehradě, in: Zprávy klubu za starou Prahu, č. 2, 1998, str. 7-13

¹⁰⁶ Krejčí, Karel 1967

Pověst se v českých zemích šířila ale také ještě s poněkud odlišným námětem. Měl ji využívat Václav IV. pro odstraňování svých nepřátel. Václav IV. nebyl vnímán jako dobrý panovník, a proto není udivující, že takovouto verzi pověsti lze najít například ve Svatojánské pověsti.¹⁰⁷ Odlišnější zdůvodnění lze najít v pověstech Popelky Biliánové, která píše, že to doopravdy mohla být lázeň, která sloužila nejen jako lázeň, ale jako rezervoár vody pro případ požáru. Pověstech o Libušiných milencích pak měla pověstí „*přinesenou z Německa, kterou nějací dobří přítelíčkové pověsili i na naši Libušinu lázeň...*“.¹⁰⁸

Obr. 7 Libušina lázeň na Vyšehradě

¹⁰⁷ Caha, Arnošt: *Legenda svatojánská: Lež a pravda o Janu Nepomuckém*, V Brně: Arnošt Caha, 1920

¹⁰⁸ Biliánová, Popelka 2006

7. Závěr

Vzhledem k absenci zmínek o Vyšehradě v ranějších písemných pramenech a vzhledem k absenci archeologických nálezů, které by Vyšehrad zařadily hlouběji než do 10. století, a vzhledem k povaze prvních významnějších archeologických nálezů se dá soudit, že Vyšehrad byl založen v 2. polovině (lépe řečeno v poslední třetině) 10. století. Pokud bych se pokusila odpovědět přímo na otázku, zda-li vyšehradské pověsti, zejména ty, ve kterých vystupuje Krok, Libuše, Přemysl, atd., odpovídají archeologickým nálezům a historickým pramenům, odpověď by zněla ne. I když nelze přesně zařadit dobu, o které by měly pověsti vyprávět, může se s určitostí říci, že by se měly odehrát dříve, než koncem 9. století, kdy už má Kosmas k dispozici i jiné písemné prameny, kterými může doložit hodnověrnost údajů. Pověsti se tak měly odehrát před touto dobou, což by ale odporovalo novějším poznatkům, protože by se odehrály na místě, které ještě neexistovalo.

Jak už ale bylo výše řečeno, nelze pověsti takovýmto způsobem přímo konfrontovat s jinými historickými prameny, protože pověsti samy jsou specifickým historickým pramenem. Otázkou tedy není, zda-li vyšehradské pověsti odpovídají archeologickým nálezům a historickým pramenům, ale jaké události vedly k tomu, že Vyšehrad zaujal v povědomí národa tak důležité místo.

První písemnou zmínku o Vyšehradě lze tedy doložit v Kosmově kronice. Kosmas zmínil Vyšehrad na dvakrát. Jako bájný Chrasten a později v kontextu 11. století už jako Vyšehrad. Zmínkou Chrastenu posunul Kosmas založení Vyšehradu hlouběji do minulosti, což bylo vhodné, pokud chtěl Kosmas doopravdy „podpořit tradici“ místa, kam přesídlil panovník, jemuž stranil. Vyšehrad se tak mohl stát významnějším místem, než jakým do 12. století ve skutečnosti byl.

Kosmas měl tedy primární důvod, proč zmínit a zvýznamnit Vyšehrad. I když někteří z ostatních kronikářů také oslavovali panovníka a jeho rod, význam zmínky Vyšehradu v jejich textech se lišil od Kosmova záměru. Kosmas zmínkou Vyšehradu sledoval cíl podpořit, jak bylo výše řečeno, místo, kam přesídlil panovník. Ostatní sledovali Kosmu, Vyšehrad zmínili také, ale už bez toho původního významu, proč byl vůbec Vyšehrad poprvé zmíněn. Zmínění Vyšehradu hrálo významnou roli právě ve 12. století. Později (a ani dříve)

by vynechání zmínky o Vyšehradu patrně nemělo na přemyslovskou pověst samotnou velký vliv.

Za vlády Karla IV. dochází k dalšímu růstu důležitosti a významnosti Vyšehradu - v kronice Přibíka Pulkavy z Radenína. V tomto případě je téměř jisté, že to byl Karel IV., který svému kronikáři představil takové pojetí českých dějin, jaké se mělo objevit v kronice. Vyšehrad v tomto díle poprvé předstihne Pražský hrad. Je totiž založen už kněžnou Libuší. Karel IV. tedy založil kořeny mýtu Vyšehradu, tak jak je znám dnes - jako sídlo bájných knížat, které bylo založeno před vznikem Pražského hradu. Byl to vlastně Karel IV., kdo podpořil vznik lidové tradice Vyšehradu. Vyšehrad je zde součástí pověstí, které byly sepsány na podporu postavení panovníka a jeho rodu. Karel IV. je v kronice osobou, která se prostřednictvím rodu sama mytizuje

Další významnou etapou pro Vyšehrad je pak 16. století, kdy je sepsána kronika Václava Hájka z Libočan. Přestože byl tento autor hojně kritizován, zejména v 19. století, pro vývoj mýtu Vyšehradu byl velice důležitý, protože vznik Vyšehradu posunul opět hlouběji do historie, měl jej založit kníže Krok. Významnost Hájkova „přínosu“ pro vývoj mýtu spočívala zejména v tom, že Hájek jednotlivé události datoval, čímž vytvořil zdání naprosté hodnověrnosti jeho kroniky jako historického pramenu. Byl-li toto jeho cíl nebo ne, není v kontextu problému Vyšehradu dnes už podstatné.

Další podstatný rys, jakým se Hájkova kronika liší od svých předchůdců, je, že Hájek nepíše kroniku na oslavu panovnického rodu (Habsburkové toho měli s Přemyslovci nebo s Lucemburky jen málo společného a co víc - byli na trůn zvoleni, takže žádnou legitimizující pověst nepotřebovali), ale jako zábavné historické čtení! Václav Hájek z Libočan na Vyšehrad umístil také děj několika nových příběhů.

S Jiráskovými Starými pověstmi českými vstoupily pověsti do širšího českého národního vědomí. Důvodem nebyl ani tolik literární um Aloise Jiráska, jako spíše kontext doby. 19. století se pojilo s národním obrozením, které má pro dějiny Vyšehradu veliký význam. Národní kultura byla důležitým opěrným bodem pro vlastenecký romantismus a také pro snahu o postupné vybojování si kulturní samostatnosti. A protože už tehdy byl Vyšehrad znám jako sídlo knížete Kroka a kněžny Libuše, došlo k úspěšnému pokusu o opětovné vyzdvihnutí jeho významu. Vyšehrad se stal námětem mnoha jiných prací a děl. Mýtus

Vyšehradu dosáhl tedy svého vrcholu v 19. století - v době kdy se národ Čechů cítil ohrožen, se stal významným symbolem češství a "historického slovanství".

Následující staletí přejala mýtus Vyšehradu v „Jiráskově“ podobě bez kontextu 19. století a samotná významnost Vyšehradu upadala. Vyšehrad se stal jakýmsi reliktem dožívajících národních snah o obrození. Přestože je ještě v současné době vnímán jako „ten starší ze dvou hradů“, je velice pravděpodobné, že se postupem času dostane i mezi laickou veřejnost zpráva o reálném stáří místa. Je otázkou, jakým způsobem bude tento problém veřejností přijat. Je možné, že nová zjištění budou ignorována. Anebo naopak, že lidé přijmou tuto zprávu jako „další historický fakt, který byl uveden na pravou míru“.

Na závěr bych ráda ocitovala Josefa Pekaře¹⁰⁹: *„Dějinná skutečnost musí být poznána a zhodnocena, to však neznamená, že je třeba zatratit a prohlásit za ... výmysl vše, čím se mýtus odlišuje od zjištěných faktů“*. Přestože Pekař užil těchto slov ve spojitosti s problematikou mýtu sv. Jana Nepomuckého, pro problematiku mýtu Vyšehradu jsou tato slova stejně tak vhodná.

¹⁰⁹ Vlnas, Vít: Jan Nepomucký, česká legenda, Praha: Mladá fronta, 1993

8. Seznam odborné literatury:

Literatura:

- BĚLINA, PAVEL a autorský kolektiv: *Dějiny Prahy I., Od nejstarších dob do sloučení pražských měst (1784)*, Praha: Litomyšl: Paseka, 1997
- BILIÁNOVÁ, POPELKA: *Pověsti Vyšehradské*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006
- BLÁHOVÁ, MARIE: *Kronika doby Karla IV.*, Praha : Svoboda, 1987, str. 272
- BROŽOVÁ, VĚRA a autorský kolektiv: *Vyšehrad: historické podoby*, Praha: Národní kulturní památka Vyšehrad, 2000
- CAHA, ARNOŠT: *Legenda svatojanská: Lež a pravda o Janu Nepomuckém*, V Brně : Arnošt Caha, 1920
- DALIMIL: *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, Academia, Praha 1988
- DR. KRÁL, JIŘÍ: *Kde se rozkládal Vyšehrad?*, nakladatelství Grafických závodů V. a V. Janata v Novém Bydžově, 1947
- DR. MARALÍK, MILAN: *Dalimilova kronika*, Nakladatelství ELK v Praze, 1948
- DROBERJAR, EDUARD: *Věk barbarů: České země a stěhování národů z pohledu archeologie*, Praha: Fénix, Paseka, 2005
- DVOŘÁK, FRANTIŠEK: *Po Pražském hradě a okolí: zastavení s Františkem Dvořákem*, Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2004
- FROLÍK, JAN – SMETÁNKA, ZDENĚK: *Archeologie na Pražském hradě*, Praha a Litomyšl: Paseka, 1997
- HRABÁ, JOSEF: *Dějiny české literatury I.: Starší česká literatura*, Praha : ČSAV, 1959
- HROCH, MIROSLAV: *Národní tradice a identita, in: Lidé města*, 1/2004- 13, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií
- HUGHES, HENRY STUART: *Historie jako umění a věda*, Praha: Svoboda, 1970
- CHARVÁT, PETR: *Zrod českého státu 568-1055*, Praha: Vyšehrad, 2007
- JANEČEK, PETR: *Pražské pověsti Popelky Biliánové a jejich folklorní autenticita*, in: TOMANDL, M. (ed.): *Opera Iuvenalia. Ústav etnologie: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze*, 2006; článek vyjde během roku 2007,
- JIRÁSEK, ALOIS: *Staré pověsti české*, Praha: Odeon, 1970, str. 30
- KARBUSICKÝ, VLADIMÍR: *Báje, mýty, dějiny : nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*, Praha: Mladá Fronta, 1995,
- KARBUSICKÝ, VLADIMÍR: *Nejstarší pověsti české: fantazie, domněnky, fakta*, Mladá Fronta, 1967
- KOLEKTIV AUTORŮ: *Královský Vyšehrad: sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061-1092)*, Praha: Královská kolegiální kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, 1992
- KOSMAS: *Kosmova kronika česká*: Praha; Litomyšl: Paseka, 2005
- KREJČÍ, KAREL: *Praha legend a skutečnosti*, Praha: Orbis - závod Pražské nakladatelství, 1967
- KUNA, MARTIN- PROFANTOVÁ, NAĎA a kol.: *Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách*, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 2005
- LEDVINKOVÁ, V.- NECHVÁTAL, B.: *Čertův sloup na Vyšehradě*, in: *Zprávy klubu za starou Prahu*, č. 2, 1998, str. 7-13
- LUTOVSKÝ, MICHAL – STÁTNÍKOVÁ, PAVLA – ŠMOLÍKOVÁ, MIROSLAVA: *Praha na úsvitě dějin: zrození metropole*, Praha: Muzeum hlavního města Prahy, 2001, str. 18
- LUTOVSKÝ, MICHAL: *Pravěká Praha*, Praha: Libri, 2005
- LUTOVSKÝ, MICHAL: *Slavnickovci: mýtus českého dějepiscectví*, Praha: Libri, 2005
- NECHVÁTAL, BOŘVOJ: *Vyšehrad*, Praha : Odeon, 1976

- NEJEDLÝ, ZDENĚK: *Staré pověsti české jako historický pramen*, Praha : Československý spisovatel, 1953
- PLESZCZYŃSKI, ANDRZEJ: *Vyšehrad: rezidence českých panovníků: studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladě českého Vyšehradu*, Praha : Set out, 2002
- PUTNA, MARTIN: *Český mýtus, to jest: Kánon českých příběhů*, vyjde in: Souvislosti, č.2, 2007
- RUFFER, VOJTĚCH: *Historie vyšehradská: vypravování o hradu, o kapitole o městu hory Vyšehradu u Prahy v království českém*, Praha : Ant. Renn, 1861
- SIROVÁTKA, OLDŘICH: *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*, V Brně: Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky, 1998
- SIROVÁTKA, OLDŘICH: *Folkloristické studie*, Brno : Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2002
- SKALSKÝ, GUSTAV: *O denárech vyšehradských*, in: Numismatický časopis československý III., str. 172, 1927
- SKLENÁŘ, ZDENĚK: *Archeologie a pohanský věk: příběhy z dětských let české archeologické vědy*, Praha: Academia, 2000
- SMETÁNKA, ZDENĚK: *Hledání zmizelého věku, Sondy do středověkých Čech*, Praha: Mladá Fronta, 1987
- SVÁTEK, JOSEF : *Pražské pověsti a legendy*, Praha; Litomyšl: Paseka, 2002
- SVEJSKOVSKÝ, FRANTIŠEK, *Vznik český psané literatury a její rozvoj ve 14.století v Dějinách české literatury*, Praha : SNKLHU,
- ŠIMEK, EMANUEL: *Děvín*, Praha: nákl. vl., 1920
- TŘEŠTÍK, DUŠAN: *Křest českých knížat roku 845 christianizace Slovanů*, in: Český časopis historický 92, 1994, s. 423-457
- TŘEŠTÍK, DUŠAN: *Počátky Přemyslovců: vstup Čechů do dějin (560-935)*, Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997
- VÁCLAV HÁJEK Z LIBOČAN: *Kronika česká: výbor historického čtení*, Praha: Odeon, 1981
- VLNAS, VÍT: *Jan Nepomucký, česká legenda*, Praha: Mladá fronta, 1993
- ZEYER, JULIUS: *Vyšehrad*, Praha: Československá grafická Unie, 1935

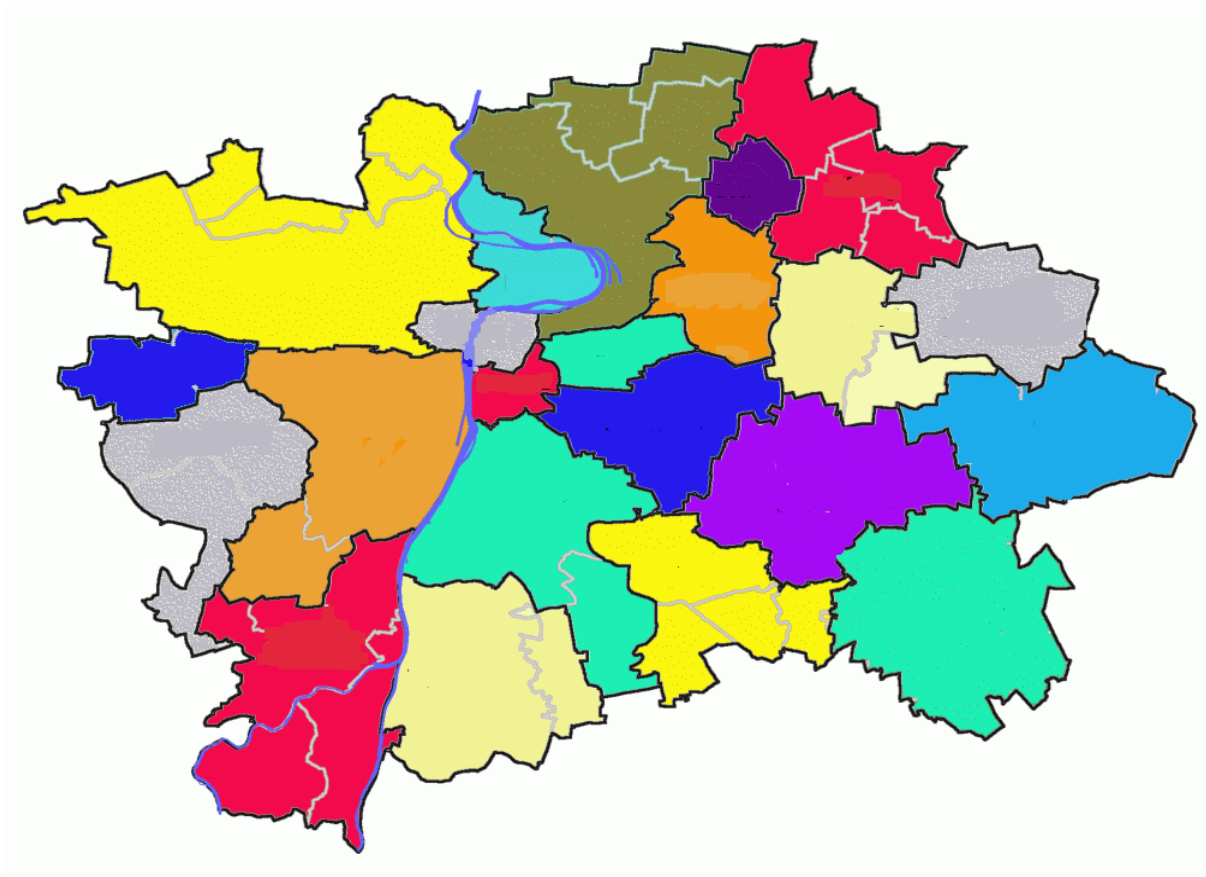
Jiné zdroje:

www.dalimilovakronika.cz

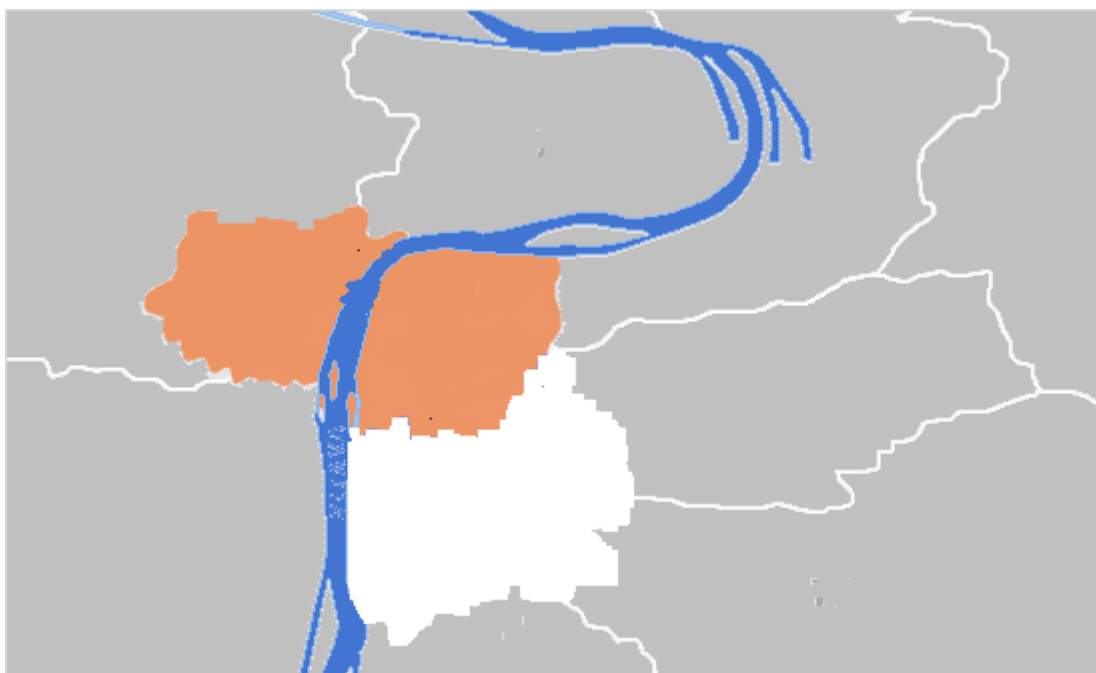
<http://www.pis.cz/cz/praha/pamatky/vysehrad>

<http://www.revuekamen.cz/certuv-sloup.htm>

9. Příloha

Slepá mapka celé Prahy

Slepá mapka historického centra